

Významné osobnosti v životě Jana Amose Komenského

Bc. Zdeněk Vostřel

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ ZÁVĚREČNÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Zdeněk VOSTŘEL**
Osobní číslo: **C12051**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor:

Téma práce: **Významné osobnosti v životě J. A. Komenského**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na hledání nejvýznamnějších osob v životě J. A. Komenského;
- na hledání důležitých momentů v práci a životě osobností, které ovlivnili tvorbu, práci a život J. A. Komenského;
- na popis a subjektivní náhled na dané téma.

Součástí práce bude empirické šetření event. realizovaný výzkum (kvantitativní, kvalitativní, smíšený) zaměřený na zjištění znalostí o životě J. A. Komenského v kontextu dnešní doby.

Rozsah závěrečné práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování závěrečné práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BÉDARD, J. Komenský. 1. vyd. Brno: Jota, 2005.

HANUŠ, M. Poutník v Amsterdamu. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1967.

KALIVODA, R. Husitská epocha, J. A. Komenský. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992.

KRATOCHVÍL, M. V. Život Jana Amose. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988.

MAŠÍNOVÁ, L. Mladá léta Jana Amose. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1969.

ŠTVERÁK, V., KUČERA, Z. Chrestomatie z dějin pedagogiky. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-626-0.

VYSKOČIL, F. Jan Amos Komenský. 1.vyd. Brno: Blok, 1990.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí závěrečné práce:

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání závěrečné práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání závěrečné práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

ZDENĚK VOSTŘEŽ

Jméno, příjmení studenta

Podpis

V Brně 24.2.2014

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce popisuje význam osobností, ale i nejbližší rodiny, které ovlivňovaly proces názorového vývoje na celé biodromální dráze Jana Amose Komenského, který již staletí je považován za učitele národů. Je zde vyjádřen podíl některých, pro J. A. Komenského, významných postav jeho doby, které *de facto* utvořily Komenského k obrazu svému tak, jak ho známe dnes - Jan Amos Komenský pedagogem, teologem, filosofem, myslitelem, ale i politikem. V této práci jsou uvedena místa působení Jana Amose, respektive jejich vzájemná interakce na pozadí doby, ve které Komenský žil, se všemi úspěchy, kterých se podařilo dosáhnout, ale i neúspěchy, které se také podílely na formování učitele národů.

Klíčová slova:

pedagogika, sociální pedagogika, filosofie, humanismus, reformace, Jednota bratrská, chiliasmus, náboženství, husitství, pansofie, didaktika, politika, společnost, myslitel, irénismus

ABSTRACT

The present thesis describes the importance of various personalities including members of his immediate family in influencing the development of his opinions throughout his entire life. It discusses the contribution of several major figures of that time that were important for Comenius and *de facto* created him in their own image and made him into what we know him today - John Amos Comenius the teacher, theologian, philosopher, thinker, but also politician. The thesis lists the places where Comenius lived and worked, with an emphasis on how they interacted among themselves against the backdrop of the times in which Comenius lived, with all the successes that were achieved, but also the failures, which also contributed to the formation of the Teacher of Nations.

Keywords:

pedagogy, social pedagogy, philosophy, humanism, reformation, Unity of the Brethren, chiliasm, religion, Hussite movement, pansophism, didactics, politics, society, thinker, irenism

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování diplomové práce. Děkuji všem přednášejícím za přístup a podporu po celou dobu studia, kterou mně i ostatním studentům poskytovali. Také chci poděkovat spolužákům za pomoc, podporu, a to nejen při zpracování diplomové práce, ale po celou dobu studia. Poděkování patří také mým kolegům a nadřízeným za vstřícnost a podporu při studiu.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 JAN AMOS KOMENSKÝ	11
1.1 DATA ŽIVOTOPISNÁ.....	12
1.2 POZADÍ DOBY	14
1.3 JEDNOTA BRATRSKÁ.....	18
1.4 STRUČNÝ PŘEHLED DÍLA	21
2 DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ VE ZNAMENÍ SMUTKU	30
2.1 DĚTSTVÍ.....	30
2.2 DOSPÍVÁNÍ	33
3 ŽIVOT V ČECHÁCH	45
3.1 PŘEROV, PŘIJETÍ NOVÉHO PEDAGOGA.....	45
3.2 FULNEK, PRVNÍ ŠKOLNÍ SPRÁVCOVÁNÍ	47
3.3 SKRÝVÁNÍ A BRANDÝS NAD ORLICÍ.....	49
4 EVROPSKÉ PUTOVÁNÍ	52
4.1 LEŠNO, NOVÝ ZAČÁTEK.....	52
4.2 ANGLIE, S PŘÁTELI VE SNAHÁCH IRÉNICKÝCH A VŠEVĚDNÝCH.....	54
4.3 KRÁTKÁ V HOLANDSKU, NA CESTĚ DO ŠVÉDSKA.....	56
4.4 ŠVÉDSKÁ NADĚJE PRO VLAST	58
4.5 LEŠNO, BOLESTNÝ NÁVRAT KE KRAJANŮM	60
4.6 SEDMIHRADSKO, POSLEDNÍ REFORMÁTORSKÝ POČIN U RÁKOCZIŮ	61
4.7 LEŠNO POTŘETÍ, DVA ROKY MEZI SVÝMI	65
4.8 AMSTERODAM, POSLEDNÍ KONTAKTY A PŘÁTELSTVÍ	66
II PRAKTICKÁ ČÁST	70
5 TEORETICKO – HISTORICKÝ PŘEHLED	71
5.1 RODINA, PŘÁTELÉ, SPOLUŽÁCI	71
5.2 VZDĚLAVATELÉ, MECENÁŠI, VIZIONÁŘI	75
ZÁVĚR	78
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	80
SEZNAM OBRÁZKŮ	86
SEZNAM PŘÍLOH	87

ÚVOD

Jan Amos Komenský je člověk, který z tohoto světa ještě ve skutečnosti neodešel. Jeho především humanistický a pedagogický odkaz je tak silný, že lze bez nadsázky říci, že Komenský neumřel, Komenský je všude kolem nás. Za těch bezmála 350 let od jeho fyzické smrti byl Komenský zpracován již v mnoha a mnoha dílech, polemikách a jeho dílo bylo již také mnohokrát hermeneuticky analyzováno a následně interpretováno.

Již v bakalářském studiu jsem se setkal J. A. Komenským, jako významnou osobností našich pedagogických dějin. Jeho strastiplný život, jeho rozsáhlé dílo plné reforem, humanity, pedagogiky a dalších tezí a praktických rad, je natolik zajímavé a přitažlivé, že jistě stojí se krátce zamyslet nad některými souvislostmi, které provázely, ale hlavně utvářely jeho život na celé biodromální dráze, což v konečném důsledku utvořilo portrét osobnosti Komenského tak, jak je popisová v mnoha komeniologických pracích.

V řadě vědeckých oborů jsou paradigmaty, která vyjadřují názor, že osobnost člověka, tedy jeho povaha, charakter, se v podstatě utváří kolem tří let věku a během dalších deseti až patnácti let se jakýmsi způsobem ukotvují a formují základy názorových postojů a způsoby myšlení. Dále se také v tomto období utváří povaha jeho vztahu k samotným lidem a ke svému vlastnímu životu. Pravděpodobně by bylo snadnější zpracovávat toto téma s podporou podrobnějších informací o raném dětství a dospívání Jana Amose. Pak by bylo možné čitelněji rozluštit motivy, které vedly tohoto českého velikána k takovým životním postojům, které propagoval.

Cílem této práce je tedy najít v průběhu životní poutě Komenského osoby z různých společenských vrstev, které měly takové kouzlo, jež zaujalo Komenského natolik, že byl tímto kouzlem inspirován a tyto vlivy se následně odrážely nejen v jeho osobním životě, ale i v tom tvůrčím. Toto „kouzlo“ ale nemuselo být vždy jen dobré a pozitivní.

Jak je již uvedeno v jednom z předešlých odstavců, setkání s Komenským v kontextu jeho působení, tvorby a odkazů subjektivně vyvolává určitou touhu po hlubším seznámení s touto osobností našich českých, ale také bezesporu evropských dějin. Toto prvotní poznání jsem měl možnost i zpracovat v jedné z částí bakalářské práce, která pojednávala o vlasteneckých učitelích. Jan Amos Komenský je bez pochyby zařazen jako vlastenec, milující svou rodnou zemi. V jeho mnoha dílech se můžeme setkat s důkazy jeho oddanosti k českému národu, který si tak přál vychovat a vzdělat.

Váha Komenského spočívá především v jeho neskutečném optimismu k reformátorství, neutuchající touze po změně kdekoliv působit, jelikož jeho vize k lepšímu sociálnímu uspořádání vedla přes vzdělání všeho lidu, navzdory tomu, že mnohdy šlechta a panstvo nesouhlasilo s těmito požadavky, které byly nutné splnit k vytvoření prostředí k nastartování procesu vzdělávání a společenských změn. Okolnosti, které provázely tyto Komenského bitvy za svět lepší, byly na některých místech jeho působení a putování mnohdy strastiplné a velmi smutné. Tato práce se pokusí o vyzdvižení, analýzu a následnou interpretaci některých událostí, které jsou spjaty se jmény a vzájemných souvislostí, které měly vliv na Komenského život a životní postoje.

Ačkoli je česká sociální pedagogika velmi mladou vědní disciplínou, i přesto můžeme dnes zcela jistě a jednoznačně Jana Amose Komenského zařadit i mezi sociální pedagogy. A to i přes více než 300 letý rozdíl. To je dáno jeho rozsáhlým dílem. Komenský se totiž ve svých dílech, které se zabývají výchovou a vzděláním, mnohdy zaměřuje i na prostředí. Jeho myšlenky řeší nejen způsob vzdělání a výchovy, ale také tvorbou prostředí, které je dle Komenského nezbytné pro dosažení vzdělávacích a výchovných cílů. Stopa sociální pedagogiky je u Jana Amose nezanedbatelná, ne-li z dnešního pohledu významná. Jan Amos Komenský neodmyslitelně patří do početné rodiny pedagogiky a to ať je přívlastek ke slovu pedagogika jakýkoliv. Tu sociální nevyjímaje.

Práce je členěná do pěti kapitol, kde v první jsou vyjádřeny základní data o jeho životě, době a velmi stručně jsou zmíněna některé díla. Druhá kapitola se zabývá dobou od narození Jana Amose Komenského, dětstvím a dospíváním, která jsou klíčová pro každého člověka. Ve třetí je pak doba a místa, na kterých Jan Amos působil v Čechách a na Moravě. Čtvrtá kapitola je o nuceném putování po Evropě. V páté kapitole je pak zpracován přehled osobností, se kterými se Komenský setkal přímo, anebo které ho ovlivnily prostřednictvím svých myšlenek a prací. V tomto kontextu jsou zpracovány i kapitoly druhá, třetí a také čtvrtá. Závěr patří celkové konkluzi diplomové práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 JAN AMOS KOMENSKÝ

Obr. č. 1 - Jan Amos Komenský

Citát

„Nám Komenský....musí býti více než posud byl.

My v něm poznati můžeme nejen filosofii Českého bratrství,

ale i filosofii Českého národa, České historie

(T. G. Masaryk, 1892)

Jan Amos Komenský je významnou a bez nadsázky unikátní osobností. V oblasti pedagogiky vypracoval a prosazoval mnohé zásady, které se v určité podobě využívají dodnes. Ovšem jeho díla nebyla jen pedagogická. I jeho politické úsilí bylo nezanedbatelné. Nicméně je to právě pedagogika v době jeho působení vedená jako didaktika, tedy jakákoliv forma a způsob vzdělávání a výchovy, která má za následek vliv na myšlení lidí a následný tlak ve společnosti, vedoucí k lepším podmínkám žití.

O Janu Amosovi Komenském již bylo sepsáno spousty knih a děl, což svědčí o jeho obrovském odkazu a významu. Jeho život a dílo je tak významné, že se věnuje samostatná věda - komeniologie. Jeho životní data jsou poměrně známá, tak není třeba je rozsáhle popisovat. Nejprve jsou tedy ve stručnosti uvedena již známá data jeho celoživotní pouti a po té i ve stručnosti některá z děl a spisů, popřípadě ukázky, které se váží k postoji a názorům vyjadřujícím jeho pohled na události a styky v životě, coby významné vlivy na rozhodovací procesy, které činil.

1.1 Data životopisná

Narodil se 28. března 1592. Jako místo narození se udává Uherský Brod, ale také Nivnice a Komňa. V některých dokumentech se můžeme setkat s přípojkou k podpisu jako Nivnický (Nivanus, Nivnicensis). Je možné též usoudit, že jméno Komenský je spojeno se zmíněnou Komňou (Komňanský, Komenius). Byl českým teologem, filosofem, pedagogem a také spisovatelem. Pocházel z měšťanské rodiny. Jeho otec (Martin Segeš) byl významným členem Jednoty bratrské. Matka byla Anna Chmelová. Po smrti rodičů se o Jana starala teta Zuzana ve Strážnici. V roce 1608 začal studovat na gymnáziu v Přerově. Zde byl velice oblíbený a je možné, že na tomto gymnáziu dostal přívlastek Amos. Po té odešel studovat do německého Herbornu.

Pak následoval Amsterdam a krátce studium na německé univerzitě v Heidelbergu. V roce 1614 se vrací na Přerovské gymnázium a působí zde jako rektor. 1616 byl vysvěcen na kazatele a povolán do Fulneku, aby zde působil také jako rektor. Ve Fulneku poznal svou první ženu (Magdalenu). V roce 1621 byl nucen opustit Fulnek (porážka stavovského povstání) a skrývat se. Nechtěl konvertovat (přijmout jiné náboženství) ke katolictví. V roce 1622 mu umírá žena a dvě děti na mor. Pak začal působit v Brandýse nad Labem, kde poznává svoji druhou ženu (Marie Dorota Cyrillová). 1625 odchází do exilu, do polského Lešna. V Lešně byl zvolen biskupem a zastává funkci zástupce rektora gymnázia. V tomto období se Komenský věnuje převážně pedagogice a tam vzniká převážná část jeho děl, především z této oblasti. Jeho díla mu zajistila popularitu a věhlas, a tak je Jan Amos zván na univerzity různých evropských zemí. Nejprve tyto nabídky odmítá, avšak později jako první přijímá v roce 1641 pozvání anglického parlamentu. Po té přicházely další a další nabídky a Komenský je využívá jako prostředek k šíření svých myšlenek. Roku 1642 odchází do Švédska, kam byl pozván na reformu tamního školství. Měla zde vzniknout učebnice, která

ale neměla dostatečnou podporu. Za to zde můžeme hovořit o vzniku první části díla Obecná porada o nápravě věcí lidských.

V roce 1648 se vrací zpět do Lešna a působí zde jako biskup. Po tomto návratu mu umírá jeho těžce nemocná manželka. Za nedlouho po této osobní tragické události se Jan oženil potřetí (asi o třicet let mladší Jana Gajusová). Když byl v 1648 uzavřen tzv. „Vestfálský mír“ (konec třicetileté války – mocensko náboženský konflikt nejen v Evropě), bylo z politické a náboženské situace jasné, že návrat Jana Amose do vlasti nebyl možný. K této době se váže dílo Kšaft umírající matky Jednoty bratrské. V roce 1561 je pozván knížetem Rákoczim do Sárospataku (Blatný potok, Maďarsko), kde měl provést reformu jeho školství a kde si také ověřil své pedagogické názory v praxi. Zde také vzniká Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech). V letech 1654 – 1656 pobýval opět v Lešně, kde samozřejmě vznikají další díla. V roce 1656 lehlo polské Lešno takřka popelem. Komenský přichází o veškerý majetek a také drtivou část svých děl. V tom roce se uchyluje do Amsterdamu. Mezi jeho přátele patří např. dnes velmi známý malíř Rembrandt. Aktivně se snaží a účastní se mírových jednání pro ukončení války mezi Nizozemím a Anglií. Také se ale zhoršuje Komenského zdravotní stav a Jan Amos umírá 15. listopadu 1670. Byl pohřben jihovýchodně od Amsterdamu, v kostelíku ve městečku Naarden.¹

---

¹ vlastní citace, VOSTŘEL, Zdeněk. *Vlastenečtí pedagogové a jejich vliv na socializaci národa*: Brno, 2012. Bakalářská práce. IMS Brno, Fakulta humanitních studií, str. 12 – 14.

Zde je malé přehledné shrnutí datových intervalů dle pobývání a působení Jana Amose.

- dětství: Uherský Brod, Nivnice, Strážnice	1592 – 1608
- studium: Přerov, Herborn, Heidelberg	1608 – 1614
- působení v Přerově	1614 – 1617
- působení ve Fulneku	1618 – 1621
- skrývání na Moravě	1621 – 1623
- skrývání ve východních Čechách: Brandýs nad Orlicí, 1623 – 1627 Bílá Třemešná, Horní Branná	
- působení v exilu	1628 – 1670
- Lešno	1628 – 1641
- Londýn	1641 – 1642
- Amsterdam	1642
- Stockholm	1642
- Elbląg	1642 – 1648
- Lešno	1648 – 1650
- Blatný Potok	1650 – 1654
- Lešno	1654 – 1656
- Amsterdam	1656 – 1670

1.2 Pozadí doby

Často se již ve zpracované literatuře uvádí, že Jan Amos Komenský prožil svůj dramatický a plodný život od roku 1592 do roku 1670. Tato rozporuplná doba, plná protikladů, které se vzájemně prolínaly, se utvářely základy novodobé evropské společnosti. Komenského jeho doba velice ovlivňovala a také jeho dílo, které bylo výsledkem celoživotního snažení, jak se vyrovnat s neklidnými poměry doby. Přitom najít východiska z "labyrintů", jak nazýval Jan Amos všechny neutuchající problémy dobové politiky a vědy. Komenského doba byla poznamenána pěti velkými protiklady. V obecné rovině se jednalo o rozpory politické, sociální, vědecké, kulturní a především náboženské. Vzájemné rozpory v těchto oblastech byly mezi sebou v úzké souvislosti a vzájemně se prolínaly.²

---

² POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 11 – 16. ISBN 80-200-0580-3.

Hlavním znakem 16. a 17. století je nástup novověku. Středověké společenské poměry pomalu doznívají a ve společnosti se objevují subjekty, které propagují podnikavost a odstup od daných privilegií. Mezi mocnáři v jednotlivých zemích se bouřlivě utváří uspořádání, kde na jedné straně stojí absolutistický stát a straně druhé uspořádání stavovské. Což také představuje rozdíl mezi centrální mocí a svobodnější společností. Také evropská kultura doznává výrazných změn. Doba renesance ustává, ale také humanismus je na ústupu. V této přechodné době, mezi starší renesanční a novou barokní kulturou, se také hovoří o manýrismu, který byl charakterizován určitým uměleckým stylem, či tvorbou. Přesnou specifikaci však tento směr postrádá. Komenský se také může setkat s prvky nového racionalistického myšlenkového směru - osvícenství, který v zásadě zdůrazňuje, že je možné užívat rozumu a vědy. Evropská věda jako taková a vzdělání se jen velmi těžko vyvíjí. Sám Jan Amos pocítuje odpor proti scholastickým ideologiím, které byly posílené novými objevy v astronomii a lékařství. Taktéž se vytváří pokusy o nové vědní obory a nové školské systémy vzdělávání, na čemž se i Komenský velkou měrou podílel. Pro uvedené důvody se Komenského období nazývá "vědeckou a myšlenkovou revolucí 16. a 17. století".

Obě století se vyznačují jako přelom mezi feudálně založeným středověkem a počátečním kapitalismem novověké doby. Pokrok je v rukou mladé nové třídy – evropské buržoazie, která pozvolna povstává z měšťanů a také ze šlechty, která se zabývá ekonomickým směrem, tedy podnikáním a obchodem.³

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1988, str. 4.

³ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 11 – 16. ISBN 80-200-0580-3.

KUMPERA Jan: *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1989, str. 4.

V 16. století se pak v Evropě počala reforma, kterou vedl, a v popředí stál Martin Luther a Jan Kalvín. Výsledná podoba této reformy nebyla však nábožensko - ideologická sjednocení evropského křesťanství, jak byl původní záměr, ale naopak jeho atomizace. Ani jeden z církevních směrů nebyl ochoten se dohodnout na jednotné podobě církve, její víře a její organizaci. Výsledkem těchto neshod nakonec byly dva hlavní směry evropského protestantismu, a to lutheránů a kalvinistů.

Protestantský směr získal převahu během 16. století v severní, západní a také střední Evropě. Jih Evropy zůstal pod vlivem katolíku. Vliv toho katolicismu byl posílen v době vydání usnesení *tridentského koncilu*, který byl svolán papežem Pavlem III. roku 1545 a který plně podpořil katolickou víru. Po tomto zasedání došlo k silné podpoře katolíků, kteří se postupně chopili náboženské a politické moci.

Reformace v českých zemích nebyla zdaleka tak rozsáhlá a neměla tak rozsáhlé důsledky, jako ta světová. Mezi nimi však byl vzájemný vztah, který poznává rozměr globálního charakteru. Jedno ale měly tyto dva rozměry společné. A sice hledání společné cesty víry. V této snaze o najetí jednotného řešení se také objevovaly rozpory v postojích a návrzích k řešení. Na jedné straně *utrakvisté*, kteří usilovali o spojení s luterány, a na straně druhé to byla Jednota bratrská, která více tíhla ke Kalvínům.

Také mocensko - politická situace byla v 16. století nestabilní. Začaly se objevovat protichůdné názory na absolutismus, tedy řízení státu s neomezenou pravomocí panovníka. Stavové a šlechta prosazovali takové řízení státu, kde se na moci budou také podílet. Do těchto podmínek zapadá snaha Habsburků ve Španělsku a Rakousku, kteří se snažili, s podporou jihoevropského katolicismu, o expanzi absolutního feudalismu, tedy upevnění nevolnictví a porobu stavů. Naproti tomu se v Anglii a Holandsku pod vlivem protestantů objevují tendence kapitalistické. Rozdílné postoje náboženské a politické byly tolerovány ve snahách spojení proti habsburskému vlivu. Tyto společné snahy se projevují v 17. století.⁴

---

⁴ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 11 - 16. ISBN 80-200-0580-3.

KUMPERA Jan: *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1989, str. 4.

KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, str. 15 – 18.

I kultura v Evropě doznala výrazných změn. Renesance a humanismus, tyto dva směry, jsou na ústupu. Vznikly v Itálii na myšlenkách antického vzdělání. Tyto směry jsou nahrazovány novým - barokem. Tzv. manýrismus byl prostředkem přechodu mezi doznávajícími směry a kulturou baroka. To se týkalo zejména katolických zemí. V Evropě se také začínají projevovat znaky ideologie osvícenství, které se opírají o racionalitu rozumu a vědy.

Jan Amos Komenský se narodil právě do té doby a s těmito směry a znaky, které byly popsány v minulém odstavci. Na českém trůnu sedí král Rudolf II., který je známý svým velmi vstřícným vztahem k vědě. Je to doba, kdy rabín *Jehuda Loew* svou pedagogikou předchází didaktiku Jana Amose. Na poli astrologie se objevují jména jako Johannes Kepler, či Tycho Brahe. Také medicína doznává rozkvětu v podobě Jesenia. Ten ale po bitvě na Bílé Hoře byl popraven. Je to také doba *Williamy Shakespeara* (1564 – 1616).

Vzdělávání v oblasti filosofie je pod vládou myšlenek *Tammaso Campanelly* (1568 – 1639) a Francise Bacona, kteří jsou zastánci svobody k poznávání a zkoumání. Výsledky těchto poznávání je třeba interpretovat na základě zjištěných faktů, a to i kdyby byly v rozporu se zavedenými a dosavadními výsledky.

Komenského vrstevníky jsou také známý filosof *René Descartes* (1596 – 1650), se kterým se setkal. I *Thomas Hobbes* (1588 – 1679) patří do této doby, se svými objevy přírodních zákonů. V politické sféře se setkáváme, v té době výraznou mocenskou postavou Francie, *kardinálem Richelieuem* (1585 – 1642).⁵

Že evropská věda a vzdělanost vůbec procházela vývojem, který byl složitý, vyplývá z kontextu souvislostí doby. Scholastika, jako způsob vzdělávání nemá již dostatečnou podporu, a tento středověký přístup je v rozporu s poznáváním doby. To bylo dáno zejména objevy astronomie a medicíny. Nově získané poznatky vědy se staví na odpor aristotelovské scholastice a církevním tvrzením. Nových objevů je mnoho. To způsobuje velký rozmach věd a především těch přírodních. 16. a 17. století je také označuje dobou vědecké revoluce.⁶

Všechny uvedené protiklady a jevy s tím související, zvláště pak sociálně demokratické a mocenské započaly velký počet krizových situací, které pak v konečném důsledku

---

⁵ KURAS, Benjamin. *Slepování střepeů: Komenského návrat*. Vyd. 1. Praha: Wald Press, 2007, str. 42 - 44. ISBN 978-80-903232-8-5.

⁶ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 11 - 16. ISBN 80-200-0580-3.

KUMPERA Jan: *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1989, str. 4 - 5.

vyvrcholily v třicetiletou válku (1618 – 1648) a převraty v Holandsku (1566 – 1609), v Anglii (1640 – 1660). Kontext těchto událostí a podmínky, které se tím vytvořily, měly zcela klíčový vliv na celý průběh života Jana Amose Komenského, a také na podmínky vývoje ve prospěch českého a moravského národa.⁷

1.3 Jednota bratrská

Jestliže je zpracovávané téma, kde je středem či hlavním objektem Jan Amos Komenský, je nanejvýš nutné uvést i historické fakta, která popisují, nebo alespoň přibližují Jednotu bratrskou. Důvod je prostý. . . . . život Komenského je pevně spjat s touto církevní organizací. Jednak vyrůstal v podmínkách, které byly pod vlivem Bratří, ale také tento vliv znamenal celoživotní poslání a službu v duchu Bratrské ideologie. Jednota bratrská si vychovala Komenského k obrazu svému a považovala ho za vyslance svých myšlenek.

Založení Jednoty bratrské se váže s osobností *bratra Řehoře*⁸, který byl ovlivněn převážně učením Jana Rokycana, a později Petra Chelčického. V počátcích se jednalo o skupinu sympatizantů, z řad obyčejných lidí a studentů, kteří nadšeně poslouchali jejich kázání. Řehoř byl oddaným posluchačem a velmi sympatizoval s myšlenkami kázání. Hlavní ideou bylo vytvořit novou společnost, postavenou na zásadách husitství, které byly v souladu s biblí. „*Písmo*“ jako jedinečná norma pro život a víru.

Pojetí, které vyznával Petr Chelčický a dodržování „*Pisma*“ inspirovalo Řehoře a jeho příznivce. Chelčický byl pro ně jako tlumočník, skrze kterého znají Boží normy. Jeho „tlumočení“ Božích zákonů se stalo pro Řehoře a stoupence doktrínou pro nápravu husitství. Jediné poznávání je v „*Písmu*“ absolutní oddanost Bohu a způsob žití dle křesťanských zásad.⁹

Právě Řehoř stál u zrodu Jednoty bratrské. Jeho snahy byly oslovovat a přesvědčovat lidi, aby získal více přívrženců. Nakonec se všichni Řehořovi posluchači usadili na panství v Kunvaldu, který leží nedaleko Žamberka. Zde fakticky vznikla Jednota bratrská. Mezi těmito přívrženci panovaly stále různorodé typy skupin. Bylo nutno položit základ pro

⁷ KUMPERA Jan. *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1989, str. 5.

⁸ „*Hospodářský správce pražského husitského kláštera Na Slovanech, pravděpodobně syn sestry Rokycanovy a otce zemana.*“ ŘÍČAN, Rudolf, *Jednota bratrská 1457 – 1957: Sborník k pětistému založení výročí založení*, Praha: Kalich 1956, str. 16.

⁹ ŘÍČAN Rudolf, *Jednota bratrská 1457 – 1957: Sborník k pětistému založení výročí založení*, Praha: Kalich 1956, str. 13 – 24.

jednotné fungování. Tím základním obecným pravidlem bylo dodržování Písma svatého. V roce 1457 také vzniklo představenstvo kněží a následné odchylení od církve římské.

Činnost Jednoty bratrské se rozběhla na plné obrátky, což také znamenalo veřejné vystupování. Král Jiří z Poděbrad nebyl ale nakloněn tomuto církevnímu hnutí a brzy začaly rozkoly. Odmítal její fungování a byl proti veřejnému vystupování a existenci vůbec.

Mezi hlavní představitele tohoto církevního hnutí patřil zmíněný Řehoř, dále pak bratři Lukáš a Augusta, a také předchůdce Jana Amose Komenského, Jan Blahoslav.

Za vedení bratra Lukáše byla Jednota reformována. Jednota se otevírá okolí a veřejně prosazuje vzdělávání bratrstva. Sestavil řád a ústavu Jednoty a jejího řádu kněžích. Pod jeho vedením se vypracovaly pokyny pro všechny povolání a pro všechny sociální role v řádu. Pro manželky, pro děti, také například pro vdovy. Byly stanovy na střídmosti v jídle, nošení oděvů a tak dále. Ačkoli měla Jednota bratrská vzestupnou tendenci, a bratr Lukáš ji velice pozvedl, nevyhnula pozornosti šlechticů katolíků a katolických kněží. V roce 1503 byli bratři označeni za ty, co škodí zemi, a to vyústilo nakonec v popravu šesti bratří upálením.

Podmínky pro další existenci Jednoty se zhoršovaly. Svatojakubský mandát, který byl vydán v roce 1508, byl počinem pro zastavení působnosti Jednoty a ta měla být následně pod řízením církve, která byla uznána státem. V té době byla Jednota ještě pod vedením bratra Lukáše, který usiloval na ukotvení jejich principů, a také na vzájemnost s obcí církve římskokatolické. Dalším vlivem, který na Jednotu působil, byl styk s reformou, která probíhala ve světě. V první řadě to bylo učení Martina Luthera, kde Jednota hledala vytvoření postoje a vyjádření k této situaci. Základními sváry mezi nimi byly požadavky luteránů na vzdělávání jen kazatelů a různé náhledy na pokřtívání. To ale Jednota bratrská odmítala.¹⁰

Kromě luteránů se také Jednota potýkala s ideologií, kterou zastával *Ulrich Zwingli (1484 – 1531 švýcarský humanistický teolog)*. To mělo hlavní myšlenku ve spasení z milosti, což nebylo blízké bratru Lukášovi, který hájil myšlenky Jednoty. Bratři tyto názory vytýkali i na adresu luteránů. Podle názoru bratrstva bylo Zwingliho učení postaveno na základě božího znamení.

Následovalo vedení Jednoty bratrem Janem Augustou. Jako cíl si stanovil navázání kontaktu a následné sjednocení s *českými utrakvisty*, kteří zastávali názor na jednotnou církev, bez

---

¹⁰ ŘÍČAN Rudolf, *Jednota bratrská 1457 – 1957: Sborník k pětistému založení výročí založení*, Praha: Kalich 1956, str. 26 - 45.

dělení. Utrakvisté vycházeli z ideologie husitství. Tím chtěl dosáhnout reformu církve. Také chtěl navázat kontakty se zahraničními subjekty. Ovšem zde nastaly komplikace při jednání s *novoutrakvisty*, kteří byli radikálním křídlem uvnitř utrakvistů. Augustovo očekávání sjednocení se nekonalo, protože novoutrakvisté obvinili Augustovo snažení, jako prospěchářství, a tím vzájemné disputace gradovaly v ostrou kritiku na obou stranách.

Jan Augusta se také pokoušel o převzetí některých principů lutheránských a také kalvínských. *Kalvinisté* byli velice blízkými s Jednotou ve společných myšlenkách. Společnými rysy byly Písmo svaté jako norma, dodržování kázně, ale i společné názory na vnitřní chod v obou hnutích. Jediné, v čem se neshodovali, bylo prosazování svého učení. Jednota patřila spíše ke klidným propagátorům, na rozdíl od Kalvínů. Právě kalvinismus je směr, ke kterému se Komenský přikláněl.

1547 došlo k prvnímu povstání proti Habsburkům. Po jeho potlačení byl bratr August uvězněn. Bohužel za vedení Augustova Jednota nedoznala změn v podpoře vzdělávání. Ten nebyl zastáncem tohoto smýšlení. Jeho vliv oslabil, a tak se začal šířit vliv humanismu, který podporoval vzdělávání. Největším zastáncem tohoto směru byl předchůdce Jana Amose, Jan Blahoslav. Také zastával názor, který prosazoval odklon myšlení od chápání církve jako tyranii, a přesvědčování lidí o víře, jako nástroji poznání a chápání lidské podstaty.¹¹

---

¹¹ ŘÍČAN, Rudolf, *Jednota bratrská 1457 – 1957: Sborník k pětistému založení výročí založení*, Praha: Kalich 1956, str. 26 – 45.

ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957, str. 178 – 230.

K Janu Blahoslavovi lze připsat především překlad Bible Kralické, vycházející z Nového zákona v řeckém jazyce, která je naší historii velice známou. Dále se podílel velkou měrou na uspořádání archívu bratrské knihovny v Ivančicích, kde také pracoval Jan Amos Komenský. Napsal také pedagogické počiny jako Gramatika česká a kritiku Augustova odporu proti vzdělávání Filipiku proti misomusům. Postava Jana Blahoslava je vůbec velmi důležitou pro naše dějiny. Byl vlastenec a miloval český jazyk. Velmi podporoval vzdělání bratří a přístup ke vzdělávání vůbec.¹²

Uvedení okolností vzniku a vývoje Jednoty bratrské je klíčové téma, které je třeba uvést, neboť úzce souvisí se životem Jana Amose Komenského. Celý život Komenský neopustil ideologii Jednoty, ačkoli pod různými vlivy v průběhu života, se kterými se setkal, se jeho názory poněkud měnily. Jeho postupné vzdělávání a vědění způsobovalo přehodnocení některých tvrzení. Základní myšlenky teologie ale nikdy neopustil. Konec působení Jednoty bratrské se vztahuje k podepsání Vestfálského míru¹³ v roce 1648, který potvrdil moc katolických Habsburků a ukončil třicetiletý evropský mocensko - náboženský konflikt. Bratry uvrhl v nemilost na dlouhou dobu.

1.4 Stručný přehled díla

V této podkapitole je zpracován stručný přehled děl a spisů, které Komenský zpracoval během své životní pouti a která se váží k jednotlivým obdobím, respektive k místům, které Jan Amos navštívil. Nejsou to ovšem jen místa navštívená, tedy místa krátkodobějšího pobytu, ale také místa, kde Komenský strávil, ať už dobrovolně, či z důvodů převážně politických, nebo tvořil při dlouhodobých pobytech doma i v zahraničí. Komenského životní tvorba byla pod vlivem husitství, samozřejmě také Jednoty Bratrské, politických událostí a v neposlední řadě pod vlivem osobností v podobě učenců a šlechticů.

Komenského dílo a tvorba byla dělena, typologizována mnoha autory, kteří se snažili o rozřazení a umístění dle obsahu a myšlenek. Toto dělení je ovšem možné pojmut jako určité periody, které byly odrazem vývoje názorů a postojů Jana Amose. Ovšem i sám

---

¹² ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957, str. 223, 285.

¹³ Vestfálský mír – uzavřený v německých městech Vestfálska dne 24. 10. 1648. Soubor mírových smluv, ukončující třicetiletou válku mezi Svatou římskou říší, Španělskem, Francií, Republikou nizozemských provincií a Švédskem. (Snaha rodu Habsburků o ovládnutí evropských zemí), http://cs.wikipedia.org/wiki/Vestfálský_mír

Komenský přišel s rozdělením své tvorby. Jeho dělení bylo prozaické a vycházelo z vlivu místa, ve kterém zrovna působil, a z jeho vlastního vnitřního dozrávání. Jak tedy Komenský sám sebe situoval z hlediska umístění své tvorby? Sám sebe viděl jako tvůrce období lešenského, švédského, potockého a amsterodamského.¹⁴

A tak v následujících odstavcích je uveden výběr některých prací, které se váží k určitému období, a které vystihovaly problematiku, jenž v danou chvíli a v kontextu okolních společenských a politických podmínek Komenský zpracoval a prezentoval. Některá témata jeho tvorby mají politický charakter, ve snaze vyjádřit nesouhlas a názor. Jiná jsou pedagogickými a didaktickými poznatky, které Jan Amos viděl jako cestu ke změnám celé společnosti.

Pokud tedy bude ponecháno dělení jeho tvorby dle výše uvedených, a zajisté celkem logických názvů, je možné s tím velice přehledně pracovat, a při zachování určité časové posloupnosti v této Komenského tvorbě, je schopen i člověk neznalý života Jana Amose lehce dovodit a utříbit jeho působení alespoň rámcově.

Období lešenské je nazýváno dle polského města Lešno, kde pobýval celkem třikrát. K této jeho životní části se váží velmi známá díla, jako *Informatorium školy mateřské*, které vyšlo v Lešně v roce 1633. Komenský sám tomuto dílu přiřkládá pravděpodobně velký význam, a to nejen z pedagogického hlediska, ale také proto, že chápal a viděl výchovu člověka, respektive základ v utváření člověka, v předškolním a školním věku. Toto dílo bylo článkem celé reformy školského systému, ale hlavně se jednalo o ucelené systematické pojednání o výchově dětí nejmladšího věku.¹⁵

Dalším významným dílem tohoto období je učebnice, která byla přeložena do češtiny pod názvem *Dvěře jazyků otevřené*, kterou Komenský vydal 1633. Tato učebnice pro výuku jazyků byla ve své době velice oblíbená. Je tvořena velkou slovní zásobou a její podstatou bylo spojení krátkého komentáře ke slovům a jevům. Snahou Komenského v takto nadčasové učebnici bylo, aby si student při vyřčení nějakého slova zároveň asocioval i význam, který získal právě tím krátkým popiskem. Také by mohlo být toto dílo označeno jako encyklopedie slov. Dvěře (původní název Brána) jako učebnice byla známá a populární

---

¹⁴ PATOČKA Jan. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh 1997, str. 70.

¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich, 1992, 140 s. ISBN 80-7017-492-7.

a také žádoucí po celém světě. Byla přeložena do mnoha evropských jazyků, ale i v Asii si našla své místo. Na mnohých místech byla zavedena do škol. Komenský dokonce připravil i její odlehčenou verzi, která neobsahovala tolik slov, a tak byla mnohem přijatelnější pro začátečníky.¹⁶

Ovšem opravdu významným dílem je zpracování *Velké didaktiky*, které bylo dokončeno v Lešně v roce 1932 a které bylo jedním z úkolů Komenského působení zde. V tomto didaktickém díle Komenský nejčastěji oslovuje subjekty společnosti, které žádá o změny ve společnosti. Komenský samozřejmě uvádí i přesný návod a doporučení na reformy. Také ale způsoby působení, nebo tlak, který je potřeby vyvinout pro lepší podmínky života všech lidí. V díle najdeme, jak Komenský vysvětluje percepce okolního světa, z pohledu dějů, které provází okolní přírodu všemi smysly, které má člověk k dispozici. Autor tohoto díla apeluje na znalost lidského myšlení a jeho zručnost k rozvoji každé osobnosti. A k tomuto procesu sebezdokonalování společnosti je nutná svoboda k poznávání, jakožto nástroj k přeměnám lidské společnosti ke kvalitnější budoucnosti.¹⁷

Komenský ale nepsal jen didaktické, nebo pedagogické práce. Jeho tvůrčí pole působnosti bylo velmi široké. V polském Lešně bylo jeho jedním z cílů utříbit své myšlenky ve snaze dodat přesvědčivé argumenty v podobě postupů a záměrů, ale zejména dovození jejich praktické užitečnosti pro rozvoj jedince, a tím i celé společnosti. Komenského ale také v Polsku trápila myšlenka na možný návrat do vlasti po prohrané bitvě na Bílé Hoře a následném vyhnání Bratří ze země. A protože tato exilová doba nebyla vůbec nakloněna Jednotě Bratrské a Komenský musel emigrovat, pod tíhou těchto pohnutých okolností psal i jinak zaměřená díla. O tom ale ještě bude pojednáno v dalších částech diplomové práce v dalších souvislostech.

V této souvislosti je možné uvést jako příklad další tvorby J. A. Komenského jeho *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*, kde po rozprášení Jednoty do různých koutů Evropy vyjadřuje rozhořčení nad pomalým úpadkem a následným rozpadem Jednoty bratrské. Loučí se s českým národem s vírou, že jednou opět nadobude samostatnosti, a apeluje na Husův odkaz čisté lásky k pravdě, samozřejmě k Bohu a také na snahu o lepší vzdělání a zdárnější výchovu mládeže.¹⁸

¹⁶ ČAPEK, Emanuel. *Komenský vychovatel*. Praha: Dědictví Komenského, 1948, str. 29 – 31.

¹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy J. A. Komenského*. 2. vyd. V Praze: Dědictví Komenského, 1930.

¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. Brno: Českobratrské knihkupectví, 1945, 30, str. 26 – 27.

Do této polské, chceme-li lešenské tvorby, patří také třeba *Haggaeus redivivus*¹⁹, který náleží do Komenských traktátů a který také odrážel Komenského náladu v Polsku. Toto dílo pochází z počátku roku 1632, kdy Švédové po dobytí Prahy dávali naději, že se Bratři budou moci vrátit do vlasti. Komenský se zde vydává za proroka Haggaea a vyzývá vrchnost a lid ke svornosti a obnově společnosti. Jan Amos zasílá i postupy, jak této obnovy dosáhnout.

V roce 1649 Komenský napsal rozloučení, respektive se jedná o pohřební řeč, kterou zpracoval v písemné podobě, když zemřel jeden z duchovních vůdců Jednoty bratrské *Pavel Fabricius*. Komenský ovlivněn dobou, ve které se nacházel, stavem Jednoty a nemožností návratu do vlasti silně zasažen úpadkem českého národa, použil opět přirovnání z Bible. Tentokrát strasti Čechů přirovnal k utrpení izraelského lidu, který bloudil pouští, hledaje zemi zaslíbenou. Fabricius je zde přirovnán k Aronovi²⁰. Komenský tuto řeč rozděluje na části. V první části jsou to úkazy a zvláštní okolnosti při smrti, v další pak jako Hospodin oznamuje samotnou smrt, pak následuje část, která pojednává o Fabriciově přípravě na smrt, o jeho smrti samotné a také o všech počtách, které mu lidé prokázali po jeho smrti.²¹

Tímto krátkým výčtem některých prací a děl Komenského je prezentován obrovský záběr, který Jan Amos měl při zpracování svých myšlenek, ale zejména se zde odráží prožitá životní situace, které souvisely s odchodem Komenského do Polska. Dále také je z toho možné dovodit Komenského potenciál, který byl schopen nejen vyjádřit, ale také doprovodit postupy a záměry. Lešenské období tvůrčí bylo odrazem především pohnuté pobělohorské doby. Toto Komenského období, soudě dle množství prací, bylo velkým tvůrčím rozmachem. Jeho úsilí bylo také zaměřeno na tvorbu učebnic a metodologie, jak dosáhnout záměrů, které Komenský propagoval.

Dalším Komenského pracovním obdobím bylo jeho působení ve Švédsku. Ačkoli měl Komenský mnoho nabídek, kde by mohl realizovat své myšlenky, byli to právě Švédové, kteří dostali přednost. Komenský byl přesvědčen, že švédská koruna může ovlivnit především přispěním k porážce Habsburků v českých zemích. Komenský se usídlil ve městě Elblag, které leží sice na území Polska, ale v té době bylo pod vládou Švédů.

---

¹⁹ Haggaeus je převzaté jméno biblického proroka Aggaeuse, který apeloval na Židy, kteří se vrátili z baby lonského zajetí, aby počali budovat nový chrám Hospodinův – Komenského přirovnání ke stavu ve kterém se nacházela Jednota bratrská.

²⁰ Aron jako další z biblických postav, kterou Komenský použil. Aron byl židovským prorokem a veleknězem.

²¹ ŠKARKA Antonín, *Nový komeniologický nález*, *Věstník Královské české společnosti nauk č. 4*. vyd. Královská česká společnost nauk 1939, str. 1 - 41.

Díla, které je zde možné uvést a která jsou typická pro toto období, se datují od roku 1642 do roku 1650. Zde Komenský opět pomýšlel na zpracovávání konceptu vševědy (pansofii). Ovšem ke švédskému působení Jana se především váží koncepty pedagogické. Soustavy učebnic pro školy, s ohledem na to, že hlavním cílem, pro který byl Komenský pozván do Švédska, byla školní reforma. Nejcenějším dílem této doby je možné označit *Nejnovější metodu jazyků*, která patří k dalším velmi významným pracím, která přinášela metody a postupy jazykovědy při vyučování jazyka. Byl to propracovaný teoretický úvod do učebních návrhů. Komenský ve Švédsku také přepracovává jeho starší verze jazykovědných učebnic. Jde o třístupňovou soustavu, kde se souběžně vyučuje jazyku i věcem. V první stupni seznámení s jazykem, ve druhém se žáci učili pojmenování vybraného souboru věcí a v posledním stupni bylo náplní a cíli naučit se stylistické vybroušenosti.²²

Dalším významným spisem tohoto švédského reformátorství ve prospěch školství bylo vydání *Didaktiky analytické*, kde Komenský znovu shrnul své vlastní, již zpracované učitelské zásady, respektive zásady při vyučování. Komenskému se podařil tento upgrade přepracovat k větší přehlednosti a k větší soustavnosti. Didaktická analytika byla přímější a konstruktivnější, bez toho, aby se autor zabýval nějakými zbytečnými odbočkami od tematiky. Metody, které Jan Amos vyjadřuje v této práci, jsou postavené na spojování věcí se slovy. Vyhýbá se násilnému vštěpování učiva a vše je položeno do aktivního přičinění samotných žáků. Na těchto třech pilířích Komenský staví celý vyučovací přístup při vzdělávání a výchově žáků.²³

Ke Švédsku je také spojováno Komenského zahájení revize a následné ucelení poznatků vševědy, kterou chtěl zpracovat do jednotlivých podsouborů jednoho uceleného díla. Toto dílo je velice známé a často se vyskytuje, pakliže si autor, který zpracovává Komenského dílo, vytýčil za cíl shrnout, nebo vyjádřit hlavní myšlenky jeho vševědné tvorby. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, tak se jmenuje pansofické dílo J. A. Komenského, které je děleno na sedm jednotlivých částí. Každá jednotlivá část je zaměřena určitým směrem a je opatřena vlastním názvem. Například hned v úvodu, který Komenský nazval *Světlům Evropy*, vyjadřuje touhu k řešení problémů v Evropě mírovou cestou a zastavení válečných tažení. Následně je zde vyjádřen v krátkosti autorem obsah celého díla. V dalších podsouborech se zabývá Komenský také pojmy, jako například filosofie, náboženství, politika. V souvislosti se sociální pedagogikou lze poukázat také na část nazvanou

---

²² ČAPEK, Emanuel. *Komenský vychovatel*. Praha: Dědictví Komenského, 1948, str. 40 – 41.

²³ Tamtéž, str. 42 – 43.

Všeobecné osvětlení, kde je pojednáno o metodách, jak poznat a následně odstranit zmatky a nedostatky v lidských životech. Nejobsáhlejší z celého konceptu „Porady“ je její třetí část, která shrmažďuje Komenského poznatky a poznání o světě a jejich uspořádání do této části. Dále je pak možné vyzdvihnout díl šestý. V této části práce, která nese název *Všeobecná náprava*, Komenský soustředil návrhy a postupy jak dosáhnout všesvětové společenské změny, a to jednotlivcem počínaje, přes rodiny, školy, ale také církve a státy.²⁴

Sárospatacké, nebo také potocké působení Jana Amose Komenského bylo rovněž ve znamení pedagogické tvorby, respektive školské reformy. Komenský dostával nabídky takřka z celého světa, USA nevyjímaje. Toto pozvání k modernizaci školství v Uhrách nese také svá díla, která jsou velice známá. Píší se tedy roky 1650 až 1654. Poměry v Evropě se změnily ve prospěch Jednoty bratrské, a tak mohl Komenský přijmout nabídku rodu Rákocziů, a odcestovat do Sedmihradska, kde tento rod sídlil a vládl. Komenský zde měl uskutečnit také školskou reformu, které byl tento rod velice nakloněn. Tato podpora, dle Komenského, mohla dopomoci k ukončení teroru Habsburků.

Pod vlivem zadání a požadavku opět Jan Amos tvoří a přepracovává své učebnice a vypracovává sedmistupňový školský systém. Takto nastavený systém Komenský nazval a popsal v díle *Škola vševědná (Schola pansophica)*, ve kterém dělí celou školní přípravu a vzdělání na jednotlivé stupně, a v rámci těchto stupňů bylo třeba plnit záměry. První tři stupně této vzdělávací soustavy byly zaměřeny převážně na znalost jazyka latinského. Další stupně měly vytyčeny úkoly v přípravě a naukách filosofických, logických, politických a také v nauce teologické. Již v prvních stupních, které byly zaměřeny na jazykové dovednosti, měly zároveň dle Komenského poskytovat vědomosti o světě.²⁵

V Blatném Potoce, jak zní český překlad, nebo také Sárospatak, Komenský realizoval při své reformě tamního školství své metody výuky ve *Škole hrou (Schola ludus)*, tak se jmenovalo toto encyklopedické dílo, respektive šlo o zpracování učebnice s věcnými poznatky té doby. Tato učebnice byla prostředkem a návodem, jak nacvičit a upevnit vědomosti encyklopedické. Ve *Škole hrou* najdeme osm částí, které představují formy her, které jsou instrumentem pro učení oblastí lidských činností. První hra je spojena s přírodou a věděním o ní. Ve druhé je objektem samotný člověk a třetí hra poskytuje věděním o řemeslech

²⁴ ČAPKOVÁ, Dagmar. *Komenského Obecná porada a její význam*. In Komenský Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, str. 15. ISBN 80-205-0226-0.

²⁵ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 115 – 116. ISBN 80-85498-03-0.

a jejich používání. Čtvrtá a pátá Komenského hra je věnována školnímu vzdělávání, přesněji tedy vymezuje se na nižší stupeň školní a univerzitní vzdělání. V šesté části, tedy hře, se učení vymezuje na morálku. V sedmé pak je o životě v rodině a obci a osmou Komenský věnoval životu v církvi a životu ve státě. Tou zásadní myšlenkou celého tohoto konceptu zůstává, aby se škola stala hrou, aby pozitivně a zábavně motivovala k učení a potěšení mysli samotné. To je také tím stěžejním přínosem, kde dostává přednost způsob učení s názorností. Pravděpodobně Komenský vycházel ze studia divadelních her, ze kterých čerpal inspiraci k sestavení a využití v pedagogice.²⁶

Jak už bylo uvedeno v předchozím odstavci, Komenský v této části svého velmi tvůrčího života reformoval školství i v Uhrách, přesněji v místě, které patří do jeho období, které je nazýváno potockým. Tato reforma jednak nesla nové, respektive aktualizované učebnice, které byly součástí systému Schola ludus, ale také pokračování, neboli další podpůrné dílo, které také bylo založeno na podstatě názornosti. *Orbis pictus (Orbis Sensualium Pictus - Svět v obrazech)* byl vlastně převratná novinka. V této učebnici bylo snahou Komenského, aby byla vydávána, tištěna v co nejlepší kvalitě, kterou mohla tehdejší doba poskytnout. Důvod byl prostý.....Komenský v této době byl velmi zkušeným, moudrým, ale také vyzrálým pedagogem. Ve snaze pomoci lidem v zaostalejší zemi výchovou a vzděláním ke kvalitnějšímu způsobu života, vytvořil tuto učebnici pro ještě jednodušší a názornější pochopení fungování světa. Proto také lpěl na vysoké kvalitě tisku, aby nebyly potlačovány detaily při vyobrazování světa věcí, a tak se věci zobrazovaly co nejvěrněji. Komenský byl bezesporu nadčasovým člověkem se svými názory a způsoby výuky. Komenský totiž pochopil jednu zásadní podmínku ke zlepšování podmínek života obyčejných lidí na celém světě a to, že bez výchovy ke vzdělávání se člověk není schopen ve svém poznání posunout kupředu ke změnám. Tato učebnice byla založena na využívání percepce člověka svými smysly ke všemu, co tvoří podstatu lidského života na zemi. Úspěch této učebnice byl velký, byla zavedena v řadě škol v Německu, Polsku, Uhrách, ale také ve Skandinávii a v Rusku. Jeho pozitivní vliv pro školy ocenili takový velikáni, jako byl Goethe, nebo filozof Leibniz. Ačkoliv českému národu toto období přálo pramálo, zejména českému jazyku, byla přeložena v roce 1685 do češtiny. Učebnice byla také přeložena do perštiny, nebo japonštiny.²⁷

²⁶ NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 480 - 486.

²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis sensualium pictus*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-0-5.

Komenského tvorba i v tomto období nebyla jen pedagogická, vedl i aktivní politický život a jeho korespondence s různými osobnostmi této doby byla velmi čilá. Mimo tato díla napsal i mnoho dopisů a dalších doprovodných děl, která nebyla až tak pedagogicky významná, ačkoli se v nich odrážel vliv okolí, který na Komenského působil. V roce 1654 končí jeho reformátorská mise v Uhrách. V přátelském duchu se rozchází s tamními učiteli a vrací se zpět do polského Lešna.

Posledním obdobím z Komenského vlastního dělení jeho celoživotní tvorby je působení v holandském Amsterdamu. Tato část života Jana Amose je specifická. Uzavírá kapitolu jednoho života, který velmi významně působil a ovlivnil mnoho životů a možná i mnoho mocností, které přijaly Komenského myšlenky a názory. Byl to opravdu výjimečný člověk, a tak si připomeňme některá díla z této doby, kdy žil poslední roky svého života v Holandsku.

V roce 1656 odjel Komenský do Amsterdamu, ve kterém opět pracuje na svém vrcholném díle *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, kde jde Komenskému především o všenápravu všeho lidstva, pokud bude vzděláno. Za jeho života se podařilo vydat Komenskému jen dvě části, a to *Všeobecné osvícení a Všeobecné probuzení*, ve kterých je napsán úvod, cíle a především výzva, aby lidstvo již neotálelo a přikročilo k obecné poradě. Samotné dílo *Obecné porady* bylo stručně uvedeno v předešlých odstavcích.

V Holandsku byl Komenský již v pokročilém věku, ale jeho literární tvorba vůbec neutuchala. Vydává ještě bezmála třicet dalších spisů a drobných projevů. Ovšem za monumentální dílo amsterodamského působení se považuje vydání souhrnných pedagogických prací *Veškerá díla didaktická (Opera didactica omnia)*, které de facto Komenský věnoval městské radě v Amsterdamu. Obsahuje 43 prací, které Komenský uspořádal do 4 částí, a každou opatřil úvodním slovem. V doslovu objasnil pak svou celoživotní snahu o nápravu školského systému. *Opera didactica omnia* byla prvním uceleným souborem pedagogických spisů v Evropě a současně i prvními sebranými spisy v české literatuře. Toto dílo je vyvrcholením Komenského celoživotního získávání poznatků z oblasti pedagogické. Ve čtyřech dílech se zde, de facto, promítají všechny čtyři Komenského období tak, jak je Jan Amos sám ve svém životopise rozdělil a pojmenoval. Jen ve čtvrté, poslední části, přidává Komenský spisy, které vytvořil v Amsterdamu.²⁸

---

²⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 274 – 278. ISBN 80-85498-03-0.

Tento velmi stručný výčet vybraných děl Jana Amose Komenského je pouze určitým dílčím vyobrazením, které spolu s jeho elementárními životopisnými daty a v kontextu nastínění doby, ve které Komenský žil, poslouží k rámcovému pochopení a základnímu utřbení podmínek 16. a 17. století. Doby Jana Amose, která byla klíčová pro jeho tvorbu a neúprosný boj za svět lepší. Z těchto krátkých výňatků je patrné, jak byly tyto podmínky složité, a to nejen z politických důvodů. Je ale nutné zdůraznit, že není cílem této diplomové práce nikterak popisovat, nebo analyzovat díla a spisy Komenského. Z tohoto důvodu je kapitola, věnovaná jeho tvorbě, tak povrchní stejně jako jeho základní popis životní pouti. Nicméně pochopit, co vedlo Komenského k takové tvorbě bez absolutní znalosti tehdejších poměrů v Evropě, je téměř nemožné.

2 DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ VE ZNAMENÍ SMUTKU

Z poznatků vědy jako je psychologie, především vývojové, a pedagogiky víme, že utváření osobnosti je jednak tvořeno genetickými předpoklady, ale také výchovou v kontextu prostředí. S tímto názorem se můžeme setkat u mnoha sociálních pedagogů, například u prof. B. Krause, prof. P. Múhlpachera, nebo doc. M. Jůzla. Ne jinak tomu bylo i u Jana Amose Komenského. Při pátrání a následném hodnocení vlivů a osobností, které na Komenského působily obousměrně, je třeba nutně vzít v úvahu politické, ekonomické a sociální podmínky a uspořádání, ve kterém Jan Amos žil.

2.1 Dětství

Komenský, jak už je uvedeno v úvodní kapitole, pocházel z velmi dobře situované rodiny. Významným faktorem, ovlivňující jeho výchovu v dětství po boku obou rodičů byl fakt, že jeho otec *Martin Komenský (Segeš, 1556 – 1604)*, patřil k vysoce postaveným členům Jednoty bratrské. Byl také velmi váženým členem. Rodina Komenských vlastnila dům, statek a k němu i vinice. Jejich příjem byl také z panské služby. Martin Komenský sloužil jako právní zástupce Jednoty bratrské v případě soudní pře. Jejich ekonomická a sociální situace byla opravdu více než příznivá. Toto církevní společenství se vyznačovalo vysokou osobní mravní kázní a velmi úzkým životním sepětím. To bylo zcela zásadní pro malého Jana, protože v duchu těchto tradic byl veden a vychováván. V Jednotě panovala vysoká morálka postavená na vzájemném sledování, jemuž byli všichni členové neustále vystaveni. Tento způsob vnitřní kontroly byl výrazným motivem pro mravní kázeň v duchu tradic bratří té nejvyšší kvality. Zatímco o otci a jeho výchovném působení na syna Jana se literatura zabývající se problematikou Komenského života zmiňuje a je možné se dozvědět dostatečné množství informací k utvoření si představy o výchovném působení a vlivu, o jeho matce nejsou takřka žádné zprávy. Literatura uvádí, že se jmenovala *Anna Komenská – Chmelová* a rok jejího úmrtí je 1604.²⁹

---

²⁹ KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, str. 29 – 30.

Jan Amos Komenský měl ještě další čtyři sourozence, sestry. A za další zajímavost lze také považovat, že Jednota bratrská, založena na hospodářské prosperitě a dále se rozvíjející z venkova do měst byla také založena na plánovitém a promyšleném i racionálním chování. Také se v době jeho dětství promítala nejistá doba, nakloněná k válečným konfliktům. Pod tímto vlivem neměl Komenský potřebu a chuť ke vzdělání. To už je ale období jeho dětství, kdy bylo Janovi asi deset let. Literární zdroje nejsou bohaté na informace a poznatky o jeho raném dětství, lze jen dovodit na základě uvedených poznatků, kterým směrem se výchova ubírala.³⁰

Sám Komenský své dětství hodnotí s určitým stoickým nadhledem. Ve spisech o vlastním dětství zmiňuje, respektive hodnotí, veškeré pozitivní a negativní vlivy a jejich účinky v jakési vyváženosti. Zde je na místě pak imaginárně ukončit jeho dětství dvanáctým rokem jeho života, a to velmi smutnou událostí, která zasáhla do jeho velmi mladého dětského života. V roce 1602 až 1604 se udála v rodině Komenských obrovská tragédie. V tomto velmi krátkém období přichází Jan vlivem moru o oba rodiče a dvě ze svých čtyř sester. V pouhých deseti letech přichází Jan o tak významného člověka pro osobnostní růst, jako je otec a jeho výchovné působení.³¹

Tento zlomový bod v jeho životě by bylo možné uzavřít několika větami. Hodnocením z pohledu sociální pedagogiky, jako negativní vliv na vývoj osobnosti, zejména v raném dětství, kde končí nukleární rodina a končí také doposud přirozené prostředí. Také z pohledu vývojové psychologie, či psychologie obecně. Ale také je možné jednoduše dovodit, že tyto události mohly způsobit úplně nový, zcela radikální obrat v myšlení a postojích z hlediska axiologického. To ale je už jen spekulace, vzhledem k znalostem a poznatkům, které jsou v současnosti dostupné v uvedených vědních oborech. Samozřejmě je možné uvést mnoho dalších oborů, kde je člověk subjektem zkoumání.

Jan Amos Komenský ve svém díle *O sirobě*, které vydal v roce 1624, to je dvacet let po těch ztrátách, které ho postihly, hodnotí osiření ze dvou úhlů pohledů. Jednak osiření vnímá jako prospěch pro sirotka, kde může užívat a využívat hmotných a nehmotných statků. A podruhé na ztrátu pohlíží, tedy když jsou statky sirotku k dispozici, jako na začátek všeho zlého.

---

³⁰ KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, str. 30.

³¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 27 – 30.

„ Kdyby moji milí rodičové déle živi byli, byli by více statku nashromáždili, a já bych lépe opatřen byl, než jsem! Naproti tomu statek bývá začátkem pýchy, lenosti, marnotratnosti, lakomství, sumou zlých věcí. A protože co dít, jestližeť Pán Bůh naschvál proto rodiče přeč vzal, aby tobě neshromažďovali? Znaje totiž, že by to s jejich, i s tvým zlým bylo? Nebo někdy rodičové bez paměti na dívky honí, právě i neprávě statky dobývajíce, jen aby dítkám mnoho nechali, i svědomí vlastnímu ubližující: což duši jejich špatný zisk přináší a dítkám kusa užitku. Oni zajisté maličko odrostouc, a že nahltaného statku dosti mají, rozumnějíc, v žádnou počestnou kázeň jíti, žádným se spravovati nechťí. A tu bývá zlého počátek, zvláště když k tomu nadymači (nez nichž řídko bývá) přistopí a tak do uší šepcí: Ale co ty se máš tím učením trápiti? Zdaž' toho nouze? Nech té školy, neb toho řemesla jiným. Však co ty po rodičích, po dědovi, po bábě etc. vezmeš, do smrti toho neutratíš, a by ty sto let živ byl.“³²

Takto je ve zkrácené verzi vyjádřen postoj Komenského k událostem let 1602 – 1604. Je potřebné si také uvědomit některé dopady, které ztráta obou rodičů především měla na desetiletého - jedenáctiletého chlapce. Již nikdy nebude matčina pohlazení a polibků, jako projevy rodičovské lásky. Také ztráta pocitu bezpečí domova s rodiči a sounáležitosti. Ztráta sociálních vazeb, ekonomického a hmotného zabezpečení a další a další negativní aspekty. Již v tomto věku jsou děti ve většině případů, s ohledem na kognitivní vývoj, schopny identifikovat závažnost ztráty rodičů. Rovněž je možné hovořit o dopadech na sociální a emoční inteligenci, která v těchto případech doznává změn.

---

³² KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 34 – 35.

2.2 Dospívání

Dospívání bylo již poznamenáno tím, co se událo v jeho dětství. Na základě předcházejících poznatků, to znamená veškeré dopady, negativní dopady na rozvoj osobnosti, lze jednoznačně tvrdit, že život Jana Amose Komenského se jednou pro vždy změnil. Tato Komenského životní kapitola začala percepcí dopadů ztráty a adaptace, asimilace na nové životní podmínky.

Po smrti Janových rodičů byl svěřen do výchovy tetě *Zuzaně Nohálové* a jejímu manželu *Martinu Nohálovi* do Strážnice (město Strážnice leží nedaleko moravsko – slovenských hranic). Ovšem poručníky dvanáctiletého sirotka byli ustanoveni jiní. Byli to známí zemřelého otce Martina Komenského z Nivnice. *Kozák a Urban Mravenec*. Důvod tohoto rozdílného stavu není z dostupné literatury přesně znám. Nicméně výchova je tedy na tetě Zuzaně. Jan zůstal ve Strážnici sám, bez jeho starších sester, které se provdaly za brodské měšťany. Pobyt zde se datuje mezi léty 1604 – 1605. I Martin Nohál patřil ve Strážnici k předním měšťanům a členům Jednoty bratrské. Mladý Jan zde nestrádal, ačkoli jeho dědictví po rodičích bylo přiřknuto paradoxně jeho poručníkům do Brodu. V této době ještě nenastává Komenského touha po vědění a vzdělání. Je toliko vzděláván spíše pro životní potřeby a učení katechismu. Také zájem ze strany rodiny Nohálů na tom, aby se malý Jan vzdělával, nebyl prakticky žádný. Pokud ale je možno hovořit o dopadech a vlivech při adaptaci na nové „rodinné“ poměry a podmínky, nebylo to pro dvanáctiletého Jana nijak zásadní. Duch Jednoty bratrské zastoupen i v této rodině predikoval téměř bezproblémovou adaptaci do rodiny Nohálů.³³

---

³³ NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 7.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 12.

Strážnická škola, jak uvádějí zpracovávané literární prameny, nebyla vzdělávací institucí, která by se těšila velkému věhlasu. Kvalitativně, co se kvality vyučování týče, si stála moc dobře a o tamních učitelích se prameny zmiňují, že patřili také k pedagogické kvalitě. Hlavní výukovou osnovou bylo předříkávání žalmů, katechismu – hlavní nauky křesťanství a církevního zpěvu. Toto školní zařízení ale upadlo v nemilost katolických odpůrců. Ti kritizovali školní přípravu jako zařízení, které šíří „kacířský mor“. V období této školní docházky (připomeňme, že do školy chodili jen ti, kteří měli touhu a podmínky a kteří se chtěli vzdělávat. Spíše šlo o to, zda rodiče byli k tomuto nakloněni v kontextu společenského uspořádání.) se stalo něco jiného, zvláštního. To mladý Jan doposud neznal. Najednou ho postihla obrovská touha po vědění. To lze s jistotou považovat za zásadní moment v životě Jana Amose Komenského, protože to je bezesporný počátek jeho příští obrovské širokospektré tvorby. Dalším, pro Jana významným faktem, bylo jeho setkání se spolužákem *Mikulášem Drabíkem (1588 – 1671)*, se kterým ho pojilo následné celoživotní přátelství. Drabík se pak prolíná celým Komenského životem.³⁴

Mikuláš Drabík (latinsky Drabicius) se narodil pravděpodobně 5. 12. 1588 ve Strážnici. Pocházel z měšťanské rodiny a patřil mezi, pro J. A. Komenského významné spolužáky, ačkoli byl o pět let starší. On i Komenský byli ve stejnou dobu, v roce 1616, vysvěceni na kněze. Drabík se poté stal správcem sboru jednoty bratrské ve Valašském Meziříčí a po bělohorské porážce našel útočiště v povážské Lednici. Od konce třicátých let míval "vidění", při nichž prorokoval zkázu Habsburků a papežské stolice, osvobození českého národa a návrat exulantů do vlasti. Český historik J. Kosina o Drabíkovi napsal: *"Byl to člověk povahy ničemné, lakotný vyděrač peněz, vrtkavý a mstivý opilec. Ve stavu nepřičetném míval rozličná vidění, která jako neomylná proroctví oznamoval světu."* Podobně na Drabíka pohlíželi většinou i jeho současníci, včetně krajanů z řad Jednoty bratrské. Avšak mnozí jeho "viděním" a "proroctvím" uvěřili. Patřil k nim dokonce i Komenský. Drabík na sklonku svého života zaplatil za svá protihabsburská a protipapežská proroctví a jejich šíření. Jako více než osmdesátiletý starý muž byl před branami dnešní Bratislavy ukrutným způsobem popraven.³⁵

³⁴ NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 8.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 12.

³⁵ <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/list.php?od=d&start=21&count=20>

O tomto strážnickém učení psal i sám Komenský a hodnotil sice přínosně, nic méně pro nadaného žáka, jakým byl mladý Jan, to bylo záhy nedostatečné. Jan zanedlouho svou bystrostí a bezesporu nezvyklým intelektem, kognitivně předčil své spolužáky. Kupodivu nebyl svými spolužáky odsuzován za přílišnou horlivost, ale získal si jejich respekt a obdiv (nutno podotknout, že školu navštěvovali žáci různého věku, tedy i starší). Jeho zvědavost přinášela do výuky diskuze a polemiky, když své spolužáky upozorňoval například na rozmanitost květin. Mladý Jan tuto různorodost květin připisoval a vysvětloval božím určením, kdy Stvořitel určil květině barvu, a ta se pak přenášela na další, postupně měníce odstíny. Zde se pochopitelně projevuje způsob výchovy v duchu náboženské ideologie, typické pro toto období.³⁶

„Z našich škol řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel: na čtenářství a písarství mládež naše vynakládala svá školská léta a na koštěk přitom vokální muziky a arhythmiky. Přitom ještě, co za rok lidské mysli pochopiti dáno, v tom pět, deset, i více let mládež drželi, co pěkně povlovně v lidskou mysl uvedeno jako penžlíkem vymalováno býti mohlo, to se do nich násilně tisklo a tlačilo, nýbrž tlouklo a hmoždilo. Co světle a zřejmě, jako z vyloupené škořepiny jádro, před oči se stavěti mohlo, to se tvrdě, zatemněle, zamateně a zamotaně jako v pohádkách nějakých přednášelo. Nebyly tedy ani výsledky přiměřené, že často nestály ani za náklad, ani metoda učebná nebyla správná, nýbrž násilná, neúčelná.“³⁷

Takto sám Komenský smýšlel o strážnickém vzdělávání, které ale nemělo dlouhého trvání. Píše se rok 1605 a Strážnice je napadena šlechticem Štěpánem Bočkajem (1555/7 – 1606). Po nedávné Komenského tragické zkušenosti při úmrtí rodičů a dvou jeho sester, přichází další hořká zkušenost. Mladý Jan se poprvé setkává s útrapy války.

³⁶ NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 8.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 12.

³⁷ NOVÁK V. Jan. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha: Unie 1920, str. 8.

Kníže Štěpán Bočkaj byl příslušníkem bohaté sedmihradské rodiny. Vedl vzpouru proti Habsburkům, kteří předtím usilovali z politických důvodů o zabrání majetku Bočkaje. Kníže ale tyto události předběhl a zaútočil jako první proti habsburským vojskům. Obsadil Slovensko a postoupil až do Strážnice. Celé území drancovala jeho vojska, a tak došlo na vypálení tohoto města. Ačkoli historické prameny uvádějí, že existovalo mnoho indicií k ozbrojenému konfliktu, obyvatelé Strážnice byli překvapeni rychlostí, ale i krutostí, kterou Bočkajovi ozbrojenci ničili město. V únoru 1606 byl podepsán Vídeňský mír s Habsburky a Bočkaj získal Sedmihradský trůn. To je jen krátký nástin situace, kterou mladý Jan musel prožít v tak útlém, věku a na dokreslení této doby. O Bočkajovi je zde zmínka záměrná, jelikož se jedná o předchůdce Zikmunda Rákocziho, který také významnou měrou zasáhl do života Jana Amose Komenského.³⁸

Po nájezdu na Strážnici a jejím vypálení nebylo na školní vyučování ani pomyšlení, ani podmínky, ba dokonce ani školní prostory. Z města de facto zbyl jen místní zámek. Co to pro mladého chlapce znamenalo a co mu probíhalo v myšlenkách, lze jen těžko odhadovat. Zejména jeho dospělí opatrovníci a vychovatelé nad vzděláváním chlapce vůbec nepřemýšleli. Ve snaze snad vytěsnit tento hrůzný zážitek se Jan začal zajímat o dění věci kolem sebe. Nejen přírodu, ale také polní práce, řemesla. Vše hlouběji pozoruje, vnímá a všemu věnuje větší pozornost. Dokonce i takový chod mlýna je pro něj tak zajímavý, že zkoumá, jakým způsobem tento mechanismus pracuje. Mladý Jan ale nezůstává jen u zvědavosti a pozorování, jeho objekty zisku informací jsou i samotní lidé, kteří vykonávají různá řemesla. Jan žil nadále u jeho strýce v Nivnici na mlýně, kde musel pomáhat. Právě při těchto pomocných pracích se setkával na polích a vinicích s různými lidmi, od kterých čerpal tolik moudra a zkušeností o tom, jak tento celý svět funguje. Z tohoto období možná pochází Janova zkušenost, na kterou si později vzpomene a která ho inspirovala k vytvoření učebnice *Orbis sensualium pictus* v té podobě, jak je dnes z historických pramenů známá. Možná, že právě tento způsob, který představoval tu přirozenost normálního mírového žití, a s tím spojené poznávání takového světa, byl únikem mladého Jana od strážnické hrůzy a chaosu. A možná, že po těch válečných hrůzách také pak v dospělosti Komenský tolik propagoval myšlenky irénické. Takto líčené období poznávání má ale i stinnou stránku.

---

³⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 18. ISBN 80-85498-03-0.

Později to Komenský negativně hodnotil pro zanedbávání vzdělání a ztrátu drahocenného času.³⁹

Na podporu tvrzení, že tato pohnutá doba byla pro Jana traumatizující a prožitky působily na jeho nedospělou duši, je možné uvést citát, který Komenský uvedl ve své díle *Labyrint světa a ráj srdce*, kde popisuje období před příchodem do Přerova a vyjadřuje své subjektivní vnímání této doby, plné negativních událostí, které ovlivňovaly utváření názorového pole Jana Amose.

„ Když jsem v tom věku byl, v kterémž se lidskému rozumu rozdíl mezi dobrým a zlým ukazovati začíná, vida já rozdílné mezi lidmi stavy, řády, povolání, práce a předsevzetí, jimiž se zanášejí, zdála se mi toho nemalá býti potřeba, abych se dobře, ke kterému bych se houfu lidí připojiti a v jakých věcech život trávití měl rozmyslel“. „ Ač, přiznám se, jednoho, druhého, i třetího tajně chytati jsem se počal, ale každé hned zase pustil, proto že sem při každé věci i neshodnosti i marnosti (jakž se mi zdálo) něco znamenal. Mezi tím bál jsem se, aby mi má neustavičnost hanby nepřinesla; i nevěděl sem co dělati.“⁴⁰

Počátkem roku 1608 se Jan dostává do školních lavic v Přerově. I tady se jednalo o školu bratrskou. Spolu se školou v Ivančicích patřila ta v Přerově k nejlepším školám Jednoty. Janovi bylo již šestnáct let, když začal studovat v přerovské škole, a byl o něco málo starší než ostatní spolužáci. Další nespornou výhodou, pakliže je možné použít takový termín v daném kontextu, byly získané životní zkušenosti z předchozích let. Jeho dětství bylo opravdu složité a těžké, proto byl Komenského vztah k životu tak vážně a poctivě brán. Osvědčily se také jeho praktické dovednosti, získané pomocnými pracemi. To ovlivnilo Jana k postojům realismu, který zastával k obyčejným lidem a běžné manuální práci. Později Komenský ale tento nástup do školních lavic, kde poprvé okusil výuku latiny, zaznamenal jako pozdní nástup. Celá bratrská organizace školství byla organizována tak, že se vlastně starali všichni o všechny, což je v dnešním pojetí vzájemná sociální interakce. Z těchto zkušeností pravděpodobně Komenský čerpal při zpracovávání témat didaktických

³⁹ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 16.

⁴⁰ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, str. 35. ISBN 48-032-70.

a pedagogických, kde jeho pojetí výchovy bylo zásadní pro reformu a utváření lepší společnosti.⁴¹

Přerovská škola Jednoty bratrské byla jiná než strážnická. Především náplní se lišila. Byla to příprava na vyšší vzdělávání. Pro Komenského se škola jevila jako jednoduchá až prostá. Ale tyto atributy, kterými tento školní institut Jednoty bratrské disponoval, považoval Jan právě za přednosti a za školu dokonalou.

„ od té chvíle neustával jsem se snažit, neboť zželelo se mi zároveň
i osudu jiných, zvláště v mém národu.“⁴²

Těmito slovy pak Komenský vyjádřil postoj k přerovskému vzdělání, které považoval za skvělé a ve kterém, dle jeho vyjádření, našel vše, co potřeboval. Dále také míní, že si již nenechá ničeho z vědění jen pro sebe, ale veškeré vědění musí šířit dál mezi ostatní. V Přerově také pravděpodobně získal své druhé jméno Amos a přijal za své.

Hlavou přerovské bratrské školy byl *Jan Lánecký (Lacenius, 1554 – 1626)*, který byl výborným učitelem a také vychovatelem. Jan Komenský byl mimořádně nadaný a talentovaný žák. Predikce, že si jeho nadání pro vzdělávání a již určité penzum znalostí někdo všimne, byla více než jistá. Bratr Lacenius o Komenském informoval patrona a zakladatele přerovské bratrské školy *Karla staršího ze Žerotína (1564 – 1636)*, jemuž také doporučil, aby mladý Komenský pokračoval se vzděláním na vysoké škole. Lánecký byl velmi dobrým přítelem Karla ze Žerotína. Také Jana si ale velmi oblíbil, a to natolik, že ho považoval skoro za vlastního.⁴³

Jedna zajímavost se tu v Přerově ovšem udála. Na přerovskou školu zavítal Ital jménem N. de Potasari, který se vydával za polského šlechtice, kde rozprávěl s učitelem Jana *Tomášem Dubinou (? – 1618)*, a poté tam zanechal podivnou knihu. Byl to latinský překlad „Rakovského katechismu“. Tato kniha byla pro bratry velmi pobuřující a v samotném Komenském zanechala dlouhou stopu nejistoty k myšlenkám socinistů (zastánci sociniánů popírali Kristovo božství a dávali přednost racionalitě při rozhodování). Neboť Komenského

---

⁴¹ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, str. 36. ISBN 48-032-70.

⁴² KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 18.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 19. ISBN 80-85498-03-0.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 19.

udivilo, k čemu že mu z boží milosti byl přisouzen rozum, když jej nemůže používat jako nástroj poznávání. Později pak měl Komenský určitý rozpor s luterány o jeho pochybách.⁴⁴

Karel starší ze Žerotína byl velmi váženým moravským šlechticem. Žerotínové patřili ke stoupencům husitství a Karel Žerotín byl velmi vstřícný a dobrotivý k Jednotě bratrské, stejně jako celý rod. Zejména v Přerově na zámku velmi rád pobýval. Byl to velmi vzdělaný velmož, pod jehož ochranou se odehrávalo veškeré vzdělání bratří, tedy i Janovo. Jeho osudy byly také pohnuté. Pod politickou a náboženskou zlovůli přišel o moc, ale následně pak, kdy Habsburkové měli problémy uvnitř dynastie, protestanští Moravané svrhli zemské úředníky a jako hejtmana opět stanovili Karla staršího ze Žerotína. To se událo právě v době, kdy Jan Komenský, někdy také Nivnický, přichází do Přerova na studia. Žerotín je historiky hodnocený jako ne moc dobrý ekonom, ale také jako válečníkovi se mu pramálo dařilo v období třicetileté války. Jeho mocensko – politické postavení bylo jako na pomyslné houpačce. Někdy je také možné se setkat s přirovnáním, které se Žerotínovi dostalo, a to Don Quijote de la Mancha. Byl idealistou a často se snažil o „nápravu věcí lidských“, jak to známe i u Jana Amose Komenského. Na sklonku svého života, přesněji posledních osm let svého života, byl již Karel st. ze Žerotína v politickém ústraní. Jisté ale je, jak uvádí historické prameny, že byl významnou osobností pro Jana Amose Komenského, vzhledem k jeho podpoře, mecenášství a souladu s Jednotou bratrskou. Komenský pak věnoval své dílo *Labyrint světa a ráj srdce* právě Žerotínovi.⁴⁵

Žerotín tedy na doporučení, svého přítele a rádce Láneckého souhlasil, a tak cesta k dalšímu vzdělávání byla Komenskému otevřena. Kam? No do ciziny, jak bývalo u šlechtických a měšťanských hochů zvykem. Ovšem i moravští bratři, byť mladého věku, byli posílání především do Herbornu, nebo Heidelbergu v Německu. Obě tato německá města ležela na severovýchodě Německa a v obou sídlila akademie. Jejich zaměření byla spíše kalvínská (připomínka, že jde o reformátorskou křesťanskou církev dle zakladatele Kalvína).⁴⁶

---

⁴⁴ NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 13.

⁴⁵ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 21. ISBN 80-85498-03-0.

KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 11 – 20. ISBN 978-80-7021-956-0.

NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 10 – 14.

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 18.

Jako devatenáctiletý se Jan Amos Komenský v roce 1611 ocitá na akademické půdě v Herbornu, kde byl zapsán jako J. A. Nivnický. Komenského studium v Německu, které trvalo tři léta, bylo podporováno nadále Karlem Žerotínem. Zde byl Jan Amos vystavený působení chiliasmu, čili myšlenek o příchodu Krista a jeho tisícileté říše, která by spojila všechny národy láskou a společnou vírou. V Herbornu se Komenský setkává s profesorem teologie Janem Jindřichem Alstedem (1588 – 1638), který byl také okouzlen Komenského vědomostmi, seč byl jen o čtyři léta starší. Jana Amose si tento všestranně nadaný pedagog získal právě pro obrovské penzum znalostí téměř z každé oblasti. Jeho přednášky poznatků, které vycházely z bible a vědy, byly bezrozporné. Co víc, byly ve vzájemné harmonii.⁴⁷

Komenský byl okouzlen všemi těmi učenci v Herbornu, nejvíce však později vzpomíná na profesora Alsteda a Jana Fischera – Piscatora (1546 – 1625). I profesor Fischer hlásal chiliasmus, jako spasení světa a konečného vítězství pravdy a spravedlnosti. Ale byl to právě profesor Alsted, který Komenského oslovil, aby mu pomáhal v jeho práci. Alsted podával studentům ucelený obraz o stavbě světa a to Komenského velmi zaujalo. I jeho myšlenky začaly doznávat konkrétnějších rysů. Podobně, jak jeho vzorový učitel, chtěl systematicky ucelit veškeré vědění a poskytnout ho ostatním. Ačkoli to byla po boku Alsteda jen pomocná práce, zde se Komenský setkává s encyklopedismem. Zde získává Komenský návod, jak akumulovat poznatky, následně je shrnout do ucelené podoby literární. Zde se v jeho hlavě a při této práci zrodila myšlenka, která byla velmi vlastenecká. Jan Amos přemýšlel o ukončení studia a návratu domů, na Moravu. Ten návrat nebyl ale poznamenán steskem, nýbrž touhou po zpracování encyklopedického díla pro svůj národ, aby se i jemu dostalo všeho toho vědění, a tím byl povznesen k lepšímu. I hebronská škola byla teologická, ale studentům se dostávalo znalostí i z jiných oborů, ať už z biologie, či antropologie a dalších.⁴⁸

V roce 1612 se Komenskému do rukou dostala práce Wolfganga Ratkeho (*Ratichius, 1571 - 1635*). V témže roce také vyšla, byla to novinka. Komenský, který prahnul po vzdělání a sledoval knižní tvorbu a tak to bylo jeho první, byť nepřímé, setkání s W. Ratkem. Jeho kniha *Rada k nápravě metody studií* byla pro Komenského didaktickou prvotinou. Ratke

⁴⁷ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 26 – 27. ISBN 80-85498-03-0.

⁴⁸ Tamtéž, str. 28 – 29.

FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, str. 42. ISBN 48-032-70.

KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, str. 32 – 33.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 22.

v díle upozorňoval na nedostatky dobového školství, které provázely výuku. Nicméně po této knize i nadále Komenský věnoval pozornost didaktickým pracím Ratkeho, které ho ovlivnily a provázely celý život. Zejména ve prospěch školství měla jeho tvorba na Komenského značný účinek.

„ Sotvaže roku 1612 vyšla Wolfganga Ratkeho Rada k nápravě metody studií, veřejně schválená prohlášením akademii v Jeně a Giessenu, doslechl jsem se o tom i já v nassavském Herbornu, kde jsem se věnoval studiu. „ (Komenský 1657).⁴⁹

Tento krátký citát potvrzuje, že Ratke provázel Komenského celoživotně, když v roce 1657 v uvedeném díle Jan Amos uvádí tuto skutečnost, a nakolik mu zůstala v paměti. Ratke se také promítá v jeho dílech Didaktika a Brána jazyků. Tu se nastartovaly Komenského snahy o didaktickou tvorbu a počátek jeho přemýšlení o reformě školní výuky, neboť Ratkeho myšlenky mu byly velmi blízké.

Wolfgang Ratke patřil mezi německé školní reformátory. Jeho systém vzdělávání byl založen na metodě indukce. Ale věhlasu a přílišné oblibě se netěšila. Druhým významným vlivem v Herbornu, který poznamenal Komenského, bylo seznámení s politickými a sociálněprávními názory bývalého profesora herbornské akademie. Profesor Althusius a jeho stoupenci zastávali názor, že jednotlivé skupiny občanů by se měly podílet na výkonu statní moci. Stát, dle Althusia, má vzniknout na základě svobodné smlouvy mezi národem a tím, kdo bude ustanoven do čela. Jednalo by se o dohodnutou formu vlády, kde může představitel státu vládnout jen se souhlasem lidu. Takovéto, na tu dobu, revoluční smýšlení bylo velmi inspirující a motivující pro Komenského, ale také mu tyto myšlenky byly velmi blízké. Jan Amos již v tak mladém věku pod těmito vlivy měl pravděpodobně celkem ujasněno, jaké sociální a politické názorové spektrum bude dále zastávat a propagovat. Jeho sociální citění, demokratické myšlenky na uspořádání společnosti ho provázely celý jeho tvůrčí život.⁵⁰

Výčet podnětů, se kterými se Komenský během studia v Herbornu setkal, by se mohl ještě rozšířit. Například o snahu Jana Amose obsáhnout tu spoustu načerpaných vědomostí a poznatků během studia a dále je pak interpretovat ostatním, zejména svému národu. Ale pokud je možné shrnout v krátkosti a výstižně dosavadní působící faktory, které

⁴⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 39.

⁵⁰ KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, str. 44 - 45.

Komenského provázely celý život a ze kterých opravdu čerpal během jeho životní pouti, pak lze označit jednoznačně Komenského smutné dětství, jeho studia v Přerově a poslední determinant je studium na univerzitách v Německu.⁵¹

„Byl jsem celé dvouletí (to jest roku 1611, 1612 a 1613) žákem velmi zbožného teologa doktora Piscatora a velkého, ale křesťanského filozofa Alsteda. Od nich jsem poprvé načerpal tyto útěchy církve, že totiž boží lid má ještě před sebou sobotní odpočinek (Židům 4, 9), a po celých těchto 58 let jsem se z Písem nebo odjinud ničemu nenaučil.“ (Komenský 1669).⁵²

Nedílnou součástí každého studenta, respektive studia na univerzitě, bylo poznávání světa a jiných zemí též. I Komenský během studia v Německu byl vyslán roku 1613 na studijní cestu po dalších bratrských univerzitách a místech. Kde se všude zastavil a kde co vykonal, není historii až tak známo. Z faktů ale vyplývá, že navštívil v Holandsku město Amsterdam, které ho natolik učarovalo, že jej navštívil celkem třikrát. I jeho poslední fáze života se odehrála právě tam. Tehdejší Nizozemí bylo bohatou a krásnou zemí a Amsterdam byl výkladní skříní této země. Komenský byl okouzlen ruchem města a jeho krásami. Také byl velmi potěšen z poměrně demokratického uspořádání politických poměrů určité svobodomyšlnosti. Z pramenů je patrné, že ho na této cestě doprovázel jeho přítel *Matouš Tito Strážnický*. Podrobnosti z této cesty se ale už s největší pravděpodobností nedovíme. Po opuštění Amsterdamu byla jeho cílem další německá univerzita.⁵³

Předtím, než Jan Amos dorazil do Heidelbergu, je v literatuře zmínka o zastavení Komenského v německém Marburku, které také sám Jan Amos zmiňuje ve svých spisech a kde uvádí, že šlo jen o krátké setkání.

„Když jsem byl já, Komenský hostem v Marburku, poslechl jsem si dokonce Goclenia a Combacha, ale jenom na chvíli. Sídlo mých studií bylo pěvně stanoveno po dva roky v Herbornu (1611 a 1612), potom v letech 1613 a 1614 v Heidelbergu. Tam byli mými učiteli Piscator,

⁵¹ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 23.

⁵² KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 38.

⁵³ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, str. 46. ISBN 48-032-70.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 30 - 31. ISBN 80-85498-03-0.

*Ravensperg, Alsted a Gutberleth, zde Pareus, Copenius, Alting
a Scultet.....“*

(Komenský 1655)⁵⁴

Pravděpodobně je to jediná zmínka o jeho zastavení v Marburku, které Komenský zaznamenal v polském Lešně při korespondenci s přáteli.

Na univerzitě v Heidelbergu prakticky Komenský strávil jen jeden semestr v roce 1614. Tato krátká doba ovšem stačila, aby Jan Amos po přednáškách *profesora Davida Parea (1548 – 1622)* našel ve svém myšlení irénické ideály. Komenský byl nadšen těmito přednáškami, které vyjadřovaly touhu po náboženském smíru a vytvoření velkého protestantského seskupení, které by dokázalo čelit habsburskému útlaku. Komenský pak ovlivněn zejména profesorem Pareem rozvinul tyto irénické snahy a myšlenky o smíření pro všechny křesťany a ostatní lidi, které by bylo postaveno na principech všeobecného míru a vzájemné názorové toleranci. Komenský nebyl jen obyčejným strážníkem poznatků, kterých se mu dostalo skrze učitele. Pro Komenského to vždy znamenalo výzvu, provokaci. Jednak pro nápodobu, ale především pro vyvození důsledků pro vlastní já. Komenský měl velmi široké pole, co se zájmů o věděni týče. Není tedy divu, že ho zaujala i díla Koperníkova, či jeho přítele astrologa *Jana Heveliuse (1611 – 1687)*.⁵⁵

Na jaře roku 1614 se Jan Amos Komenský vrací do Čech. To už je Janovi 22 let. Cesta to byla pravděpodobně strastiplná, soudě, že ji urazil pěšky. Vzdálenost z Heidelbergu do Prahy je asi 500 km. Komenský toto velmi obtížné cestování popsal s tím, že putoval sám a pěšky. K podstoupení tohoto náročného fyzického výkonu ho vedly dvě zásadní věci. V první řadě Komenský popisuje, že jej k tomu přinutil stav jeho finančních prostředků, potřebných na cestování a jako druhý důvod uvádí, že tímto způsobem cestování věřil v upevnění svého zdraví. Komenský v touze po nových poznatcích z oboru astrologie za poslední peníze koupil Koperníkův spis o pohybu vesmírných těles se sluncem uprostřed. Cesta pro něj dopadla dobře a dorazil živ a zdráv do Prahy.⁵⁶

---

⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 41.

⁵⁵ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 33. ISBN 80-85498-03-0.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 30 – 31.

⁵⁶ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 33. ISBN 80-85498-03-0.

NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, str. 30.

Komenského učení je u konce. Během studia načerpal mnoho poznatků a vědomostí. Již v této době a v tomto věku byl Komenský nesmírně vzdělaný, ale především již rozhodnut, že veškeré vědění, které zpracuje, bude věnováno jeho národu. Z dnešního pohledu je možné tvrdit, že Komenského kognitivní sociální a také emoční inteligence byla vysoká. V době, kdy opouští studentské prostory v německých školách a poznaje kouska světa, je připraven na svou vlastní tvůrčí etapu života.

3 ŽIVOT V ČECHÁCH

Životní dobrodružství za další cestou poznání, ale především s cílem předávání svých myšlenek, kterých byl Jan Amos plný a které chtěl tak moc rozdávat všem lidem ve své moravské vlasti, kterou tak miloval. Jeho pedagogické, ale již v té době také politické ambice na přeměnu společenských poměrů byly obrovské. Komenský již jako velmi mladý svými vědomostmi mnohonásobně předčil nejen své vrstevníky. Jeho znalosti a praktické zkušenosti, v synergii s jeho inteligencí a upřímnou touhou prospět vlasti, pak utvořily osobnost Komenského na prahu jeho působení. Již ne jako student, ale jako velmi zdatný pedagog.

3.1 Přerov, přijetí nového pedagoga

Praha byla pro Jana Amose jen zastávka na cestě z Německa. Zastavil se za svými bratry v Betlémské kapli (někdejší působiště Jana Husa). Ještě se ale během této krátké návštěvy zúčastní semináře Jednoty bratrské. Tam se setkává také s rektorem *Janem Cyrilem*. Ten ho také pak uvede a představí své rodině, kde se Jan Amos poprvé setká s jeho dcerou Dorotkou. Při tomto setkání ovšem ani jeden z nich netuší, že se jejich životní cesty ještě spojí. Pak pokračoval dál ve své cestě. Jeho pravý cíl byl návrat do Přerova. V Přerově byl velmi očekáván. Zejména pak se mu dostalo velmi milého přivítání od nejvyššího představitele přerovské školy. Lánecký ho tedy přijal velmi vřele. Když Komenský dorazil do Přerova v roce 1614, měl ve své hlavě přešel nápadů a velkolepých plánů, které si během studentských let vytýčil. Ne vždy byla doba nakloněna k jejich uskutečnění, ale Jan Amos byl velký bojovník, a tak vždy vše podřizoval k jejich uskutečňování a propagaci.⁵⁷

Podmínky, do kterých se mladý učitel vrátil, měl více než dobré. Těšil se náklonosti Láneckého a také jeho dávného mecenáše Karla st. ze Žerotína, který podporoval jeho vzdělávání v Německu a Holandsku. Byl ustanoven hlavou přerovské školy, kde se především snažil protlačit myšlenku zjednodušení a zpříjemnění vyučovacích metod. Vedle jeho učitelských plánů, kde měl snahu o změnu školského systému a systému vyučování a také výkladu, se Komenský zabýval například sepsáním dějin rodu Žerotínských (*Starožitnosti moravské*), a to právě na přání Karla staršího. Je také ale dobré si připomenout,

⁵⁷ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 32.

NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 12 – 13.

že Komenský působil v Přerově 1614 – 1618, což je doba, která se blížila bitvě na Bílé Hoře. Působení samotné Jednoty bratrské postupně pod vlivem Habsburků upadalo a bylo potlačováno. Proto se v tomto kontextu hovoří o tom, že ačkoli byl Komenský plně odhodlán k tvůrčí činnosti na poli pedagogickém, politické a společenské poměry tomu postupně přestávaly býti nakloněny. Přes všechnu tu začínající nepřízeň měl přece jen Jan velkou výhodu. Bylo to přátelství s rodem Žerotínů, kteří nad ním drželi svá ochranná křídla.⁵⁸

V roce 1616 byl Jan Amos Komenský vysvěcen v Žeravicích u Kyjova na kněze. V tak mladém věku to nebyvalo běžné, ale je třeba vzít v úvahu Komenského vědomostní a inteligenční potenciál. Při stejném rituálu byl vysvěcen i jeho spolužák a přítel Mikuláš Drabík, o které již byla zmínka. To ale znamenalo mnoho dalších povinností na bedrech mladého kněze, takže jeho pedagogická tvorba poněkud oslabila. Vliv habsburských katolíků neustále vzrůstal, a tak Komenský sám již byl na pochybách o dalších možnostech práce Jednoty bratrské. I sám Karel ze Žerotína byl velmi znechucen vším tím vyjednávacím bojem v duchu bratrských ideologií.⁵⁹

V Přerově se také Jan seznámil se svojí první ženou *Magdalenou Vizovskou* (? – 1622), která byla nevlastní sestrou bývalého spolužáka Jana Amose ze zahraničních studií. Pocházela z měšťanské rodiny a její otec byl správcem na zábřežském panství Ladislava Veleny ze Žerotína. Když její otec zemřel, přestěhovala se s matkou do Přerova, a tam se její matka podruhé provdala, kde získala právě zmíněného nevlastního bratra, spolužáka Jana Amose. Pro Komenského znamenala jeho první žena, se kterou se oženil v červnu roku 1618, velmi mnoho. Byl ji velice oddán. „ *Klenot po Pánu Bohu nejmilejší ...*“, tak ji oslovoval. V té době ještě Komenský prožíval pravděpodobně životní štěstí. Byl velmi vážený, měl postavení a dařilo se mu i v tvorbě pro svou vlast, Jednotu a žáky.⁶⁰

---

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 32.

⁵⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 37. ISBN 80-85498-03-0.

⁶⁰ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 38. ISBN 80-85498-03-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 50.

3.2 Fulnek, první školní správcování

„ Roku 1618 jsem byl zavolán k pastýřské službě do církve fulnecké..... “ To jsou slova Jana Amose, který byl vyslán do Fulneku, aby tam řídil školu, která tam byla nedávno zřízena. Pravděpodobně pro jeho znalosti němčiny a jeho vyjednávací styl, který se vyznačoval umírněností v projevu a snahou konflikty řešit pokojnou cestou. Poslední podmínku, kterou musel Komenský splnit, aby mohl vykonávat duchovního správce ve Fulneku, byla právě nutnost sňatku. Nebylo možné, dle tehdejších bratrských zásad, aby tuto funkci vykonával jako svobodný kněz. Právě proto asi došlo ke svatbě Komenského s Magdalenou v tak krátkém čase. I přesto, že svatba byla tak rychlá, historické prameny uvádí, že manželství bylo pohodové a šťastné. Ve Fulneku získal Komenský své první rodinné zázemí, po všem to cestování a stěhování. Také zde používal své výukové metody, a tak nejraději chodil s žáky do přírody a tam jim názorně ukazoval a zároveň vysvětloval spojitosti a souvislosti. Ten stejný rok se vyznačoval ale ještě jednou celkem významnou událostí. 23. května téhož roku, došlo v Praze k tzv. pražské defenestraci, kde stavovský řád velmi radikálně převzal moc od dosavadních císařských místodržících. Dále snad není třeba nějak blíže popisovat, vzhledem k tomu, že tyto informace dostávají žáci již v prvním stupni základních škol. Pro samotného Jana Amose léta 1618 – 1620 znamenala léta klidu. Alespoň navenek bychom takto mohli usuzovat. Co se odehrávalo v jeho vnitřním světě, však není známo. V roce 1619 se Janovi a jeho manželce narodí první potomek, syn. Politické klima bylo velmi složité a Komenský jistě tušil, že dojde k nejhoršímu. Sílicí tlak Habsburků se také projevoval na chování k obyčejným lidem. Zvyšovaly se nároky na práci a opět se utužovalo nevolnictví a posilovala robota. Dalším negativem, jinak poklidného rodinného života, bylo také chování majitele fulneckého panství *Jana Skrbenského*. Jeho popudlivá a prudká povaha byla příčinou mnohých konfliktů s poddanými sedláky, ke kterým se choval velmi tvrdě a jeho náklonost k Jednotě bratrské byla velmi chatrná. I konflikt, který se zde rozhořel mezi Jednotou a místními katolíky, kteří měli oporu v tamním augustiniánském klášteře. Jeho chování vyprovokovalo Jana Amose k sepsání *Listů do nebe*, kde vyjadřuje svůj obranný postoj k porobě venkovského obyvatelstva, a kdy vyjadřuje své sociální citění.⁶¹

---

⁶¹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 40 - 41. ISBN 80-85498-03-0.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 38. ISBN 80-200-0580-3.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 54.

I po těchto negativních zkušenostech nebylo ubráno nic z chuti do práce za svými sny a ideály, naopak. Pro Komenského to znamená inspiraci a další hnací síla pro tvůrčí činnosti, takže se ještě více vrhá do práce, která ho naplňuje nejvíce, a to psaní. I jiné formy propagace svých myšlenek používá. Hovoří k lidem v kazatelně, ve školních prostorech k žákům a také jeho psaný projev hovoří k ostatním. Jeho *Divadlo veškrvenstva věcí* je dílem, které započal již v Přerově a které jeho velkým snem. V díle se odráží vliv hebronského profesora Alsteda a jde především o vyjádření a podporu boží moudrosti o poznávání světa a vědy. V díle se také mnohdy odrážejí encyklopedické myšlenky Mikuláše Kusánského (1401 – 1464), které silně zasáhly Jana Amose. Co tvorby se týče, také se seznamuje s dílem německého myslitele Johana Valentina Andreaeho (1586 – 1654), který byl také kritikem společenských poměrů, ale byl i vyznavačem náboženského fanatismu. Jeho vliv na Komenského se objevuje pak v díle z roku 1615, ve kterém jsou líčeny cíle, které je potřeba dosáhnouti pro nápravu bratrstva.⁶²

„ *Stav se (roku 1616) pastýřem církve, byl jsem nucen zabývat se spornými otázkami a případy svědomí, napsal jsem knížku Listové do nebe atd., to jest Žaloby utlačovaných chudých do nebe atd., vytištěnou v Olomouci roku 1617.*“ (Komenský 1661)⁶³

Fulnecké působení Komenského se blížilo k velmi špatnému konci. Po té, co delegace stavů doslova vyhodila zástupce císařské moci na pražském hradu, spustil se konflikt mezi českými stavy a Habsburky na plné obrátky. Politicky aktivní postoj Karla staršího ze Žerotína se změnil a tento vlivný šlechtic a podporovatel Komenského zůstal v neutrálním postavení. Již na prvním stupni základní školy nám byly známy informace, které popisovaly události roku 1620, tedy okolnosti konfliktu mezi českými stavy a habsburským rodem. Tento mocensko – politicko – náboženský konflikt dopadl pro české šlechtice a stavy katastrofálně. Bitva na Bílé Hoře toho roku rozhodla o prohře. Takto definovaný dopad to ale později přineslo i samotnému českému národu, ve formě potlačování českého národa, jeho identity a jazyka.

⁶² KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 42 - 43. ISBN 80-85498-03-0.

⁶³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 53.

3.3 Skrývání a Brandýs nad Orlicí

Bělohorská pohroma dorazila do Fulneku až o rok později - 1621, v podobě pronásledování bratří a následné katolizace všech duchovních. V červnu toho roku proniklo habsburské vojsko i do Fulneku, a to i přesto, že odboj v té oblasti byl silný a dařilo se mu odolávat katolickému vojsku od jara 1621. Komenský se skrýval pravděpodobně ve městě, nebo v blízkém okolí, a tady se k němu přidal i jeho přítel a bývalý spolužák Mikuláš Drabík, již také s rodinou. Rodinu ale poslal do bezpečí Přerova, který byl neutrální (a tak svým způsobem loajální k Habsburkům) díky postoji Žerotínů. Fulnek se ocitl v rukou císařského vojska, ale po opětovném útoku vojsk dvou pánů byl opět pod vládou českých stavů. Nakonec ale podlehl a v prosinci 1621 byl vydán dekret, který vypověděl nekatolické duchovních. To byl pravděpodobný zásadní a poslední impuls k tomu, aby Komenský nadobro Fulnek opustil.⁶⁴

Od této doby nastává čas jeho pronásledování, utíkání a skrývání. Komenský se skrývá na různých místech, která byla pod vládou svých mecenášů, Žerotínů. Jeho přesná mapa pobytů není zcela jasná a známá. Uvádí se nejčastěji Moravská Třebová, Zábřeh a Krnov, Třebíč. Byl ale bez své milované ženy a také již dvou synů.⁶⁵

Aby toho nebylo pro Komenského málo, zažil někdy na jaře, či v létě roku 1622 obrovskou tragédií. Pravděpodobně na mor mu umírá jeho tak milovaná žena, prvorozený syn a také nedávno narozený druhý synek. K těmto tragickým událostem se váže Komenského dílo *Truchlivý*, ve kterém je vyjádřen vliv a dopad obrovské ztráty. Polemika o Bohu, jeho spravedlnosti, osudech a zkoušení víry, kde se rozum tlačí do popředí a víra oslabuje. Komenský v jednom okamžiku osiřel. V letech 1622 – 1623 se Janovi hroutí téměř celý svět a všechny ideály. Pod tíhou zármutku a společenských poměrů ztrácí naději.⁶⁶

*„ Všecka naděje i ta, kterouž jsme k Bohu měli až doposavad, nám klesla
a klesá: voláme k němu, a neslyší a pomoci nechce; opuštění jsme
odevšad, nelze již než zahynouti. Ó kéž ale smrt přijde
a zaškrtní!(Komenský 1623)⁶⁷*

⁶⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 43 - 44. ISBN 80-85498-03-0.

⁶⁵ Tamtéž, str. 46.

⁶⁶ NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 66 – 70.

⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 61 – 62.

Nejlepší a nejbezpečnější úkryt nakonec Komenský našel na Žerotínském panství v Brandýse nad Orlicí. Zde se vytvořil jakýsi uprchlický tábor pro pronásledované bratrské kazatele. Mimo jiné zde byl již zmíněný Jan Cyril s rodinou. Ve Fulneku zatím nová katolická správa spálí Komenského knihovnu, a tím také symbolicky celý humanistický předbělohorský přístup. Pobyt v Brandýse přinesl ale i něco nového. Novou nadějí pro životní optimismus v době, kdy Komenský viděl jen pomyslnou cestu do pekel, bylo seznámení s dcerou svého učitele a podporovatele Jana Cyrila, Dorotkou. Pro Jana byla mladá a krásná. Vzbuzovala v něm nové životní impulsy, které tak nutně potřeboval. S jeho druhou manželkou *Marií Dorotou Cyrilovou – Komenskou* (? – 1648) se oženil v roce 1624 a měli čtyři děti. *Dorotu Kristinu* (1626 – 1654), *Alžbětu* (1629 – po 1670), *Zuzanu* (1643 – ?) a syna *Daniela* (1646 – 1694). Prožili spolu 24 let. V roce 1625 se Komenský na své první cestě do Polska dozvídá o proroctví *Kryštofa Kottera* (1585 – 1647), který předpovídal ve svých viděních zkázu katolíkům a osvobození od krutovlády antikrista. Kotter žil ve slezské Šprotavě a živil se jako koželuh. Jeho proroctví však měla váhu a byla psaná. Takovému vizionářství Komenský snadno podlehl, neboť to bylo i jeho přání. Komenský se setkává s Kotterem až na zpáteční cestě z Polska a jeho zájem na proroctví byl tak velký, že během 16 dní přeloží jeho písmo do češtiny. I dílo *Jakuba Böhma* (1575 – 1624) velmi zapůsobilo na Jana Amose. Böhm byl myslitel samouk, obyčejný švec. Ale jeho myšlenka nazírání na skutečnost, že veškeré jsoucno je rozporné, a teprve překonáváním této rozpornosti se rodí existence nová. Tuto myšlenku převzal i Komenský a následně i rozvíjel. Doposud je také možné vidět vlivy poznatků ze studií v Německu, svět brát takový jaký je, dle Komenského přístupu k divadlu světa. Být pokorný, oddaný a trpět vše, co život a svět kolem přináší. Do Komenského myslí se ale pod tíhou posledních událostí a setkání s vizionáři a myslitelskými myšlenkami vkrádá nový revoluční směr přístupu ke světu okolo. Zatímco je na konání Jana vliv scholasticko – aristotelovský (zkoumání přírody a světa, encyklopedismus, předávání poznatků formou výuky a vzdělání) Komenský cítí, že ke změnám politickým společenským nedojde samočinně, ale třeba snahou o změnu podmínek. Je třeba začít utvářet svět k obrazu svému. V roce 1626 ale umírá jeho učitel, mecenáš, přítel biskup Lánecký.⁶⁸

---

⁶⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 47 - 49. ISBN 80-85498-03-0.

FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, str. 66 - 67. ISBN 48-032-70.

Mezi další vizionáře, kteří ovlivnili Komenského, zejména pro předpověď ukončení Habsburského pronásledování a tyranie bratří, patřila i *Kristina Poniatowská (1610 – 1644)*. S tou se setkal 1627 v Bílé Třemešné. Poniatowská byla dcerou knihovníka Karla Žerotína a v roce 1628 se vdala za *Daniela Vettera – Strejce (1592 – 1669)*, který byl v Německu spolužákem Jana Amose, a dokonce se narodil ve stejném roce (1592). Kristina Poniatowská trpěla nějakými záchvaty, při kterých měla halucinace jak zrakové, tak i sluchové. Ty způsobovaly vidění, které následně interpretovala. I jí Komenský její vize uvěří. Za zmínku také stojí, že se v této době seznámil s Didaktikou německého pedagoga *Eliáše Bodina (1600 – asi 1650)*, která položila základ pro Komenského Didaktiku.⁶⁹

To byla poslední kapitola Komenského působení v Čechách. Již v roce 1625 bylo hlavním vedením Jednoty bratrské rozhodnuto, že další působení bratří není možné, a tak se Jan musí rozloučit se svou vlastí, kterou tak miloval. S novými poznatky, s novým začínajícím myšlením a především s novou manželkou musí opustit vlast, s nadějí návratu a s nadějí nového začátku, který by měl umožnit dostatek klidu na jeho tvůrčí život ve prospěch českého národa, vlasti, jazyka, ale i světového usmíření a tolerance v duchu jeho irénického smýšlení. I pod vlivem vizionářů ho neopouští optimistický a tvůrčí přístup k budoucnosti a stává se hnacím motivem.

---

⁶⁹ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 45. ISBN 80-200-0580-3.
NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 124 – 128.

4 EVROPSKÉ PUTOVÁNÍ

Putování po Evropě bylo pro Jana Amose Komenského ne zrovna tou lepší částí jeho života. Jednak se jednalo o nucené cestování, pomineme-li pozvání do některých zemí, které přijal, ale v případě Komenského šlo především o opuštění své rodné vlasti, kterou miloval. Poselství myšlenek a zbytky plánů, které mu ještě zůstaly, byly základem pro nové impulsy, ve snaze pomoci své vlasti zvenčí a posílit tak vnější vlivy na nápravu sociálních, politických a náboženských poměrů.

4.1 Lešno, nový začátek

V předešlé kapitole bylo již zmíněno, že Komenský polské Lešno navštívil. Stalo se tak v roce 1627, kdy bylo jeho hlavním posláním vyjednat podmínky pro přestěhování bratřů Jednoty právě do Lešna. Toto město patřilo mezi bašty Jednoty bratrské. Bratři zde byli již od roku 1548. Měli zde poměrně dobře vybudovanou členskou základnu a polská šlechta nebránila nikterak myšlenkám Jednoty bratrské a byla velmi tolerantní. Lešno se vůbec vyznačovalo v té době náboženskou tolerantností. V červenci téhož roku vyšel *císařský mandát*, který dával bratřím 6 měsíců, které dostali na vystěhování ze země. V únoru 1628 se Komenský definitivně stěhuje se svoji ženou Dorotou a narozenou dcerou Dorotkou Kristinou a Kristinou Poniatowskou do Lešna. Dostalo se jim vřelého přijetí a bezpečného zázemí mezi svými. Českou zemi opouští i Karel starší Žerotínský, ačkoli mu byla poskytnuta císařská výjimka pro jeho loajalitu a neutralitu. Nicméně tuto výpravu do nového působiště měl na starosti majitel sádovského panství v Bílé Třemešné u Dvora Králové, *Jiří Sádovský (1580 – 1640)*. Ten se stal novým ochráncem a dobrodincem Komenských na cestě do Polska.⁷⁰

V Lešně začínal Jan Amos jako učitel. Jako šestatřicetiletý byl příliš mlád na kněze. Přijal nabídku na tamním gymnáziu a vrátil se ke školským pracím. Nadšení moc neprojevoval, byl nucen učit potomky aristokratů, kteří byli i v tomto duchu vychovávaní. Později tyto praktické poznatky ocenil. Od učitelování se rád uchyloval ke svým pracím. Zejména *Amphitheatrum universitatis rerum* považoval Komenský za své „opus principale“ (hlavní

---

⁷⁰ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, str. 46. ISBN 80-200-0580-3.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 58. ISBN 80-85498-03-0.

dílo), které bylo encyklopedií poznatků o světě a mělo sloužit českému národu k užítku. Jeho bývalý učitel Alsted usiloval o to, aby Jan na encyklopedii pracoval. Komenský a nejen on byl potěšen podporou majitele lešenského panství *barona Jiřího Schlichtinga*, který dělal, co se dalo, ačkoli se životní podmínky z důvodů přelidnění města zhoršovaly.⁷¹

Při gymnáziu pracoval také mladý historik *Ondřej Wegierski*. Byl pomocníkem rektora a brzy se s Komenským stali přáteli. Přátelství ho také pojilo se skotským lékařem, filosofem a přírodovědcem, *Janem Jonstonem (1603 – 1675)*, který byl mimořádně vzdělaný a který byl v Komenského blízkosti od roku 1636. V Lešně měl Komenský také ale svého kritika. Byl jím univerzitní vícekancléř *Hübner*, který neměl pochopení pro Janovu pansofii v kontextech filosofických. Doporučoval Komenskému jeho vševědu zaměřovat na školní potřeby. Komenského soudil i v jiných jeho snahách. Jejich vzájemná korespondence byla četná, ve které Jan hájil své názorové spektrum. V roce 1632 však opět Komenského čekají útrapy a bolesti ze ztráty Jana Cyrila, který nenadále v tomto roce umírá.⁷²

Politická situace, ačkoli se to nezdálo, nebyla příliš klidná. Polsko bylo centrem mnoha náboženských směrů, a jak se navenek ukazovala vzájemná tolerance, ve skutečnosti tomu tak nebylo. K určitému upevnění pozic Jednoty přispělo úmrtí polského krále Zikmunda III., který nebyl nakloněn bratrské ideologii, neboť byl radikálním katolíkem a byl nahrazen jeho synem Vladislavem IV., který byl mnohem tolerantnější. I návrat do vlasti se začal jevit jako reálný, když svitla naděje v protihabsburském boji. Švédský král Gustav Adolf v čele vojsk proti Habsburkům v roce 1631 dosáhl Prahy. Po ústupné zradě části saských vojsk císařský generál Albrecht z Valdštejna s novým vojskem opět ovládl Prahu a Čechy. Naděje lešenských bratří, a Komenského obzvláště, se rozplynula. Konflikt, který dnes nazýváme třicetiletým, pokračuje. Také mor dostihl Komenského v Lešně. Při této zprávě jíjala Komenského hrůza a panika. Tato nemoc byla příčinou obrovských osobních ztrát v minulosti. Pod emoční atakou, vyvolanou z minulosti a při pomyšlení další ztráty manželky, nebo dvou dcer, které měl, začal jeho boj proti této strašlivé nemoci. Začal kázat, přemlouvát, propagovat a přesvědčovat o opatřeních, které je nutno udělat. Čerpal ze zkušeností, které získal již na Moravě. Brojil proti moru před pány i obyčejnými lidmi.

---

⁷¹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 59. ISBN 80-85498-03-0.

KURDYBACHA, Łukasz a Jan Amos KOMENSKÝ. *Působení Jana Amosa Komenského v Polsku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1960, str. 34 – 35.

⁷² KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 59. ISBN 80-85498-03-0.

NOVÁK V. Jan, *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha 1975, vyd. SPN 1975, str. 130 – 135.

Nabádal k hygienické kázni, čistotě a oddělování nemocných od zdravých. Když černá smrt opustila Lešno, ulevilo se mu. Jeho rodina zůstala naživu, včetně dvou chlapců a Kristiny Poniatowské, o které se s manželkou starali.⁷³

V roce 1640 již probíhala čilá korespondence mezi Janem Amosem a jeho budoucím přítelem a pedagogem *Samuelem Hartlibem (1600 – 1662)* v Anglii. Byl synem německého bankéře a Angličanky a od roku 1628 žil v Anglii. Obsahem korespondence byly Komenského pansofické myšlenky. Tento vztah byl zprostředkován Komenského přátely, jako byl například *Jiří Vechner*, který s ním spolupracoval na učebnici *Brána jazyků*. Do Anglie byli vysláni dva studenti již v roce 1634, kteří se setkali s Hartlibem a ten se jich ptal, zdali znají Jana Amose Komenského, neboť se zajímal o jeho práci, především jazykové dílo, ale také měl zájem o reformu školství a vzdělání. Po té Hartlib velmi naléhal na Komenského, aby přijel do Anglie k osobní návštěvě. Hartlibův zájem a zápal Komenského velice překvapil a ohromil. Hartlibovým velmi dobrým přítelem a druhem byl *John Dury (1595 – 1680)*, skotský kazatel a šířitel myšlenek sjednocení a smíření evangelických církví. Oba úzce spolupracovali a velmi přivítali pansofii, kterou začali šířit a podporovat. Tak se z Komenského, Hartliba a Duryho stali velmi dobří přátelé, kteří propagovali nejen irénické snahy.⁷⁴

„*Přijď, přijď, přijď, je to pro slávu boží!*“⁷⁵

4.2 Anglie, s přáteli ve snahách irénických a vševědných

Do Anglie přicestoval Jan Amos Komenský v září roku 1641 již jako rektor lešenského gymnázia. Jeho anglická mise trvala devět měsíců, do června 1642. Samuel Hartlib netrpělivě očekával Janův příjezd. Ihned se jal zabřednout do polemiky o všech myšlenkách Komenského. Hned po příjezdu se také dozvídá, že o jeho práci vševědnou má zájem anglický parlament, kde také bude pracovat. Stejně jako Jan Amos usiloval o co nejdřívější nastartování nápravy světa a sjednocování církví. Jejich vzájemné osobní setkávání

⁷³ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 64 - 65. ISBN 80-85498-03-0.

⁷⁴ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 74 – 78.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 70 - 71. ISBN 80-85498-03-0.

⁷⁵ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 93.

a spolupráce, také rozhovory, které vedly, prohlubovaly jejich přátelství. Hartlibův dům v Londýně byl Komenského příbytkem po celou dobu v Anglii. Komenský neměl zájem o popularitu a chtěl zůstat skrytý až do odjezdu. Hartlib byl ale jiného mínění, a tak se o Janově příjezdu dozvěděli i nejvyšší státní představitelé. Jak vážně ale Hartlib, Dury a Komenský vzájemnou spolupráci, podporu a přátelství je zřejmé ze slibu před „boží tváří“⁷⁶

„ Slibujeme si, že nikdo z nás před druhem nezatají nic z toho, co podnikne pro dosažení cíle, který sledujeme, ani krok sebetajnější .... Slibujeme, že si budeme navzájem zachovávat všechnu věrnost nejen při duchovních podnětech k pokroku našich vzájemných snah, ale že se také budeme dělit o vnější podpory časného života, které by mohli utvrdit naše společenství, doplnit nastavší nedostatky a zmírnit malomyslnost. S majetkem a prací budeme jednat, jak se sluší na důvěrné bratry a na pravé údy v Kristu. Svobodně se také zavazujeme, že se budeme v naprostém přátelství napomínat při omylech a že neponeseme bolestně vzájemné napomenutí, i když bude snad příkřejší, ať už jeden od druhých dvou, nebo druzí od jednoho. „⁷⁷

Představitelé církve a Anglie velmi toužili po Komenského učení a byli velmi nakloněni k tomu, aby zde Komenský žil s celou svojí rodinou. Všichni, které potkal, se k němu chovali velice přátelsky, jako by byl mezi svými známými. Mezi jeho další přátele této doby patřili *Jáchym Hübner, Teodor Haak a matematik John Pell*, kteří tvořili to nejužší jádro kolem Jana Amose. Toto přátelské klima a obrovský zájem o jeho práci a naléhání anglických přátel o přestěhování do země anglické koruny, zapůsobilo na Komenského tak silně, že poslal do Lešna psaní, ve které žádal o propuštění ze služeb. Komenského manželka Dorota jej ale prosila, aby ji nepřemlouval ke stěhování do země, kde jazyk je úplně cizí.⁷⁸

Politické klima v Anglii bylo přátelské k myšlenkám na změny, které Komenský navrhoval a na kterých pracoval. Ale v té době řešila královská koruna pod vedením Karla I. podrobení si Irska a Skotska. Násilnosti Angličanů ale vyvolaly silný odpor, který přerostl v povstání.

⁷⁶ NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 321 – 322.

⁷⁷ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 115.

Vlastní poznámka: V těchto pár řádcích z té doby uzavřené smlouvy jsou znaky vzájemné důvěry a upřímnosti mezi přáteli, které se z dnešní materialistické, konzumní postmoderní společnosti téměř vytratily.

⁷⁸ NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 321 – 322. KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 79. ISBN 80-85498-03-0.

Irský odpor vyvolal následnou reakci anglického parlamentu k vyzbrojení a vyslání vojska na potlačení povstání. Mezi komorami parlamentu však vznikl rozkol a král byl nucen se pokusit převzít moc zatčením odpůrců v parlamentu. To se ale nepovedlo a nakonec musel král zemi opustit. Politická situace se změnila a prostředí, které bylo dříve nakloněno ke Komenskému učení, se obrátilo proti. Jeho podporovatel v Anglii *arcibiskup Wiliams* byl uvězněn. Komenského práce s přáteli přišla vniveč.⁷⁹

4.3 Krátká v Holandsku, na cestě do Švédska

Ve vypjaté situaci v Anglii musel Komenský zvažovat, kam povedou jeho další kroky. V té době řešil Komenský dvě zásadní otázky. Byly to otázky, které čekaly na odpovědi. Respektive se jednalo o dvojí pozvání, které se ke Komenskému dostalo. Francouzský kardinál Richelieu naléhal ve svém pozvání a sliboval dobré podmínky pro Komenského práci. Francouzští katolíci především usilovali o reformátorství, dle Jana Amose, a o založení školy pansofie. Druhá nabídka byla od *švédského barona Ludvíka de Geera (1587 – 1652)*, která byla zprostředkována prostřednictvím vychovatele jeho synů kazatele *Gottfrieda Hottona (1596 – 1656)*. Ludvík de Geer byl velmi vlivný a velmi bohatý. Také ale byl velmi zbožný a ctil velké sympatie k Jednotě. Komenský velmi váhal, kterou nabídku přijme. Rozhodl se však pro Švédsko. Za touto volbou stály dobré vztahy jeho přátel se švédským baronem a také vidina podpory protihabsburské opozice Švédů. Jistě v tom byl i vřelý vztah k Holandsku. K francouzskému pozvání byl poněkud skeptický, vzhledem ke katolicismu ve Francii a také ho děsila neznalost francouzského jazyka.⁸⁰

Ludvík de Geer pocházel z Holandska. Měl šest synů a z nich jeden jménem Vavřinec, o které bude ještě psáno, byl také jako mecenáš a podporovatel pro Jana Amose. Komenského přítel John Dury se s tímto vlivným mužem poznal již dříve, a tak když se L. de Geer začal zajímat o reformátorství Komenského, bylo snadné se s Janem zkontaktovat. V Komenském viděl velký prospěch pro jeho podnikání, ale také měl politické ambice. Tyto cíle ovšem nemohou být naplněny, pakliže bude církev ve Švédsku roztržena. De Geer měl dostatek poznatků o tom, jaké jsou schopnosti Jana Amose v přípravě školní reformy a jeho

---

⁷⁹ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 100 – 101.

⁸⁰ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 88 - 89. ISBN 80-85498-03-0.

irénická ideologie o smíru byla pro de Geera neméně důležitá. Tak spolu s pozváním poslal Komenskému i potřebný obnos peněz na cestu.⁸¹

„ Ctěný bratře v Kristu! Poněvadž si přejete, abych k vám přišel, přijdu, uposlechna v této věci spíše vůle vaší než své. Domníval jsem se, že je třeba si pospíšet, poněvadž se mi již ošklivý dát se zmítat vírem rad tak rozmanitých: toužím po klidu. Přece však bude třeba si pospíšet jen tak, aby se samým spěchem nezapomnělo na něco důležitého. Zde se konečně začali někteří probouzet, domnívajíce se, že se musí přičinit, aby mne buď u sebe zdrželi, nebo aspoň nepustili tak snadno. Já jsem se však rozhodl, že svého záměru nezměním a nedám přednost nijakým slibům před vaší přízní. Vždyť jsem do oněch úvah s vámi nepřišel nerozmyšleně a také nerozmyšleně jich nezměním. Jakého nečekaného pozvání se mi dostává z Francie, poznáš z přílohy....“⁸²

Své rozhodnutí takto vyjádřil Komenský v dopise kazateli Hottonovi, který vyřizoval korespondenci mezi ním a baronem de Geerem.

21. června 1642 opouští Komenský Anglii nadobro. Cesta do Švédska nebyla ale přímá, nýbrž vedla přes Nizozemí. Cestoval se svým přítelem Johnem Durym a Petrem Figulou, který byl Janovi sekretářem. Nizozemí navštívil Komenský na pozvání de Geera. Procestoval Haag, Leiden a Amsterdam. Holandsko bylo tolerantní zemí pro různá vyznání a správa země byla v rukou kalvínů, ke kterým tíhli i bratři. První cesta vedla do Haagu, kde navštěvuje českou královnu Alžbětu, vdovu po zimním králi Fridrichu Falckém. Pak následovala návštěva Leidenu a tamní univerzity, kam ho pozval *profesor filozofie Adriaan Heerebord (1614 – 1661)*, a který ho u sebe také ubytoval. Setkává se také s dalšími přívrženci, jako byl *Jakub Golius*. Nejdůležitější z návštěv bylo ale setkání s *René Descartem (1596 – 1650)*. Descartes byl velmi známým a uznávaným francouzským racionálním filosofem a také byl vyznání katolického. S Komenským vedl zajímavý rozhovor o pansofii. Mezi oběma velmi vzdělanými učiteli panoval názorový rozkol. Descartes hájil názor o dělení teologie od vědy, jako zakladatel moderní filosofie. To byla pro Komenského

⁸¹ NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 333.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 103.

⁸² KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 103.

nepřijatelná myšlenka, protože chápal svět spíše holisticky (celostně). Nicméně se po schůzce rozešli jako přátelé. Komenský byl již dříve seznámen s díly a názory Descartovými.

Posledním navštíveným místem v Holandsku byl Komenského oblíbený Amsterdam. Zde se setkává s de Geerovým důvěrníkem, G. Hottonem a dalšími svými přívrženci. Jedno jméno z těchto jeho zastánců a přívrženců bylo ale důležité. Byl to *Georgius Ritschel (1616 – 1683)*. Patřil ke dvoru knížete Rákocziho v Sedmihradsku, který vychovával knížecího syna. To ale ještě Komenský netušil, jak významné jejich setkání bylo.⁸³

4.4 Švédská naděje pro vlast

Ještě v roce 1642 se Komenský usídlil ve městě Elblag. Teď již i se svou rodinou (manželka a dcera Dorota Kristina a Alžběta). Město Elblag leží dnes na území Polska, ale té době bylo pod vlivem švédské koruny. Celá Evropa měla v 16. a 17. stolní poněkud jinak nastaveny hranice jednotlivých zemí, než jak ji známe dnes. Pozdravil se nejdříve se svým chleboďárcem Ludvíkem de Geerem, který byl považován za nejvlivnějšího obchodníka a také politika. Jeho zájem o Komenského reformu školství a nové učebnice predikoval velmi silnou podporu a hladký průběh pro Komenského běh myšlenek. I místní radní *Johan Koy* byl velice nakloněn k osobě Jana Amose.

Cesta k reformě švédského školství nebyla však tak přímočará. Před započítím prací se Jan setkal s švédským kancléřem *Axelem Oxenstiernou (1583 – 1654)*. Byl velmi vlivný politik a s Komenským jednal o podobě reformy. Jednání ale Komenského poněkud ovlivnilo, poněvadž kancléř byl toho názoru, že je třeba školské reformy a učebnic. Komenský si představoval pokračovat i zde na svých pansofických snahách. Komenský se také měl ujmout dle kancléře řízením celé reformy. Jan Amos ale oponoval svou národností, která není švédská. Setkání to bylo významné. Město Elblag doporučil Komenskému právě kancléř Oxenstierna, pro jeho toleranční prostředí mezi kalvinisty a luterány.⁸⁴

---

⁸³ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 106 – 107.

NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 337 – 339.
KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 91 - 93. ISBN 80-85498-03-0.

⁸⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 94 - 95. ISBN 80-85498-03-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 160 – 161.

Komenskému se dostalo také té pocty, že mohl pokleknout před švédskou královnou Kristinu Augustu, se kterou měl tu čest mluvit dvě hodiny. Toto setkání umožnil švédský kancléř, vzhledem k jeho postavení u dvora, ale také vzhledem k velikosti osobnosti tak známé po světě, jakou byl Jan Amos Komenský.⁸⁵

Švédsko bylo v očích a mysli Jana jedinou zemí, která mohla zasáhnout do dějin a změnit je ku prospěchu českého národa. Švédské království mělo dostatečnou sílu a nepřátelství proti habsburskému panování. Švédští noví příznivci a mecenáši spolupracovníci jako byl L. de Geer, kancléř Oxenstierna a další také ale ovlivnili Komenského. Především pro jejich bránění snahám vševědným, na kterých tak lpěl Komenský. Švédům šlo jen o reformu škol a pedagogické záměry a cíle. To mělo na Jana Amose negativní vliv, byl tou prací velmi vyčerpán. Ačkoli bylo švédské prostředí bezpečné a příznivé pro práci, z těchto důvodů Komenský nemohl pracovat na své pansofii. Tuto stížnost také vyjadřoval v korespondenci se svým přítelem Hartlibem. V této době je Janu Amosovi padesát let, je vyzrálým zkušeným pedagogem a Evropa se stále zmítá v období třicetiletého konfliktu.

V takřka ideálním prostředí, které snad nemělo jedinou trhlinku, měl Komenský dostatek podpory pro práci na školní reformě, měl svoji rodinu po boku a o blahobytu, jakého se mu dostávalo, by se také mohlo hovořit. V těchto idylických podmínkách se začalo cosi ale kazit. Komenský, který si dopisoval s přáteli, si často stěžoval na nedostatek času pro vševědu. Ti ho ale nabádali, aby ve svých pansofických myšlenkách neustával a pansofii neodkládal. Komenský tedy pokračoval s těmito úvahami a dále je zpracovával. Komenský nepřestával toužit po nápravě světa a to bylo hlavním motorem pro práci na pansofii. Toto úsilí se ovšem křížilo s prací na reformě pro Švédsko. Politické klima se začalo měnit. Ve švédském království oslaboval odmítavý postoj vůči Habsburkům a jejich nároky slábly. Neustálé naléhání politiků a L. de Geera a zvyšující se kritické hlasy na adresu Janových průtahů při práci a výsledky práce, se Komenský po šestileté usilovné práci rozhodl ze Švédska odejít i s rodinou. To už měl Jan čtyři děti. Přibyla dcera Zuzana a nejmladší syn Daniel. Stalo se tak v srpnu, roku 1648.⁸⁶

---

⁸⁵ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 94 - 95. ISBN 80-85498-03-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 160 – 161.

⁸⁶ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 99 - 102. ISBN 80-85498-03-0.

4.5 Lešno, bolestný návrat ke krajanům

Amsterodamští přátelé nabízeli Komenskému pomyslné přístřeší a klid a Jan věděl, že by tomu tak bylo. Ale rozhodl se pro návrat do Lešna, už podruhé. Mezi své krajany a přátele. Zde strávil Komenský jen dvě léta. V roce 1648 byl vyjednáán Vestfálský mír, který ukončil třicetiletý mocenský konflikt a stanovil uspořádání Evropy. Tento mír byl ale pohromou pro český a moravský národ a pro patriota Komenského osobní tragédií. Habsburkům již nic nebránilo v rekatolizaci a potlačení identity českého a moravského národa. Rozplynula se myšlenka návratu domů, na Moravu. V Lešně opět řídí gymnázium. A téhož roku 1648 mu umírá jeho druhá milovaná žena Dorotka. Komenský po těchto osobních tragédiích je na pokraji svých vlastních sil. Jen stěží se z té ztráty vzpamatoval. Komenský jako biskup bratrské církve vykonával řadu povinností. V této těžké době mu byl pomocníkem *Václav Lochmar*.

„ Milované bytosti nikdy zcela neodcházejí z kruhu milujících. Zůstávají, vtělivše se do vzpomínek, snů a touhy pozůstalých a do stop v podobách a duších potomků.....“⁸⁷

Světlym okamžikem Lešenského prožívání byl Komenského třetí sňatek. V roce 1649 se oženil s češkou *Janou Gajusovou* (? – po 1670). Ta mu stála obětavě po boku až do jeho smrti. Její otec *Jan Gajus* byl původem Čech a v Nizozemí překládal. Také s Komenským spolupracoval na překladech do holandštiny. Komenský viděl ve své nové ženě matku svým dvěma malým dětem, které je třeba zaopatřit.

Velmi povzbudivě také na Komenského zapůsobila náklonost katolického polského reformátora *Kryštofa Opalinského* (1611 – 1655), který byť jiného vyznání velmi obdivoval Janovu soustavu školní přípravy a kterou také, se svolením Komenského, zaváděl do své školy. Měl své vlastní panství a otevřel školu pro děti všech vrstev. Byl humanista a věřil, stejně jako Komenský, že svůj národ pozvedne jen lepší výchovou a vzděláním.⁸⁸

⁸⁷ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 144.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, str. 104 - 106. ISBN 80-85498-03-0.

⁸⁸ KURDYBACHA, Łukasz a Jan Amos KOMENSKÝ. *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1960, str. 192.

4.6 Sedmihradsko, poslední reformátorský počín u Rákocziů

Po dvouletém bolestném, ale i radostném působení a pracovního snažení, byl Jan Amos pozván dopisem do Sedmihradského knížectví k provedení školské reformy. Komenského věhlas byl již nesmazatelný a velmi rozšířený. Přes všechn ten nezdar v politickém a náboženském uspořádání byli v Evropě ještě panovníci a šlechticové, kteří viděli rozkvět svého panství, nebo země v pozvednutí úrovně svých poddaných.

Rod Rákocziů patřil svým protestantismem k odpůrcům Habsburků. Jejich náklonost patřila Jednotě bratrské. Knížectví se rozkládalo na území dnešního Slovenska, Maďarska, Polska, a Ukrajiny, tedy co se severní části Uher týče. Oblast dnešního Slovenska byla ta část sedmihradského knížectví, kterou Jan Amos na své cestě do místa pozvání prošel.

Kněžna *Zuzana Lórántffyová (1600 – 1660)* byla vdovou knížete sedmihradského Jiřího I. Rákocziho. V Sárospataku měla velký zájem o reformu školství a Janovu vševědnou nápravu. Také velmi na Komenského naléhala, aby neotálel, a co nejdříve se vydal na cestu. I zde viděl Komenský příležitost vykonat něco pro svůj lid, neboť věřil, že tím posílí odpor proti habsburskému útlaku. Komenský ale nespěchal, chtěl se účastnit zavedení jeho školské reformy ve škole Kryštofa Opalinského. Také fakt, že se schylovalo k další válce v Uhrách, neposílilo Komenského rozhodnutí k odjezdu. Komenský si nebyl jistý ani reakce dobrodince Jednoty bratrské Ludvíka de Geera. Na naléhání svého přítele Hartliba nakonec pozvání přijal. Také Rákocziiovská náklonost ke kalvinismu podpořila jeho rozhodování.⁸⁹

4. dubna 1650 se Jan Amos Komenský vydal na cestu do centra sárospatackého knížectví, významného centra politického a kulturního, do Sárospataku. Cesta to byla dlouhá. Komenský cestoval přes dnešní Slovensko a udělal několik zastávek.

První zastávkou na cestě byla Skalice. Tato obec se nacházela na slovenském území. Zde Jan Amos strávil přátelské chvíle s ostatními bratry, kteří také byli ve vyhnanství. Také byl přítomen hlasování, které ustanovilo biskupem Jednoty bratrské *Jana Chodnicia*, který také byl kazatelem Karla staršího ze Žerotína. Dalším významným krokem tohoto setkání bratří

---

⁸⁹ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 157 – 160.

KUMPERA Jan, *J. A. Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 111 - 116. ISBN 80-85498-03-0.

byla podpora a zachování působení Jednoty. Po této krátké návštěvě se Komenský společně s Janem Chodniciou vydal na cestu a pokračoval do Sárospataku.⁹⁰

Když dorazili do Trnavy, která byla další zastávkou na cestě, jejich setkání s představeným uherských kalvinistů teolog *Canizsayem*, maďarský kazatelem, bylo vesměs přátelské. Komenský byl informován o možných problémech štěpení evangelické církve, vlivem nově přichozích lidí z Anglie. Za vůdce těchto myšlenek a původce zla štěpení označil Canizsay jednoznačně *Jana Tolnaie*, který byl v Sárospataku rektorem na zdejší škole. Tyto informace nebyly pro Komenského potěšující, vzhledem k jeho myšlenkám a snahám o sjednocování církve. Komenský byl tedy nucen se připravit i na negativní a nesouhlasné postoje na knížecím dvoře, i když to byl také právě Jan Tolnai, který tak naléhal ve své korespondenci na Jana, aby přicestoval do Sárospataku.

Velmi významným městem na celé trase do Sárospataku byl Púchov. Proč tak významný? V Púchově bylo početné bratrstvo, které vedl *Jan Efron*. S Komenským byli v přímém příbuzenském stavu, neboť Efron byl švagrem Jana. Ještě zde žila ale další, pro Komenského významná osoba. Byla to jeho dcera Dorotka Kristina, která byla provdaná za *Jana Molitora*. Komenský v Púchově se svými blízkými strávil týden. Pak navštívil svého bývalého spolužáka Mikuláše Drabíka, se kterým byl v kontaktu po celý dosavadní život. Drabík měl na Komenského vliv vždy, protože mu věřil. Také tady četl Jan Drabíkovi proroctví, kde uváděl jako spásu proti Habsburkům právě rod Rákocziů. Proto také naléhal na Jana Amose k dokončení cesty do Sárospataku. Z Púchova vyrazil Komenský se svým doprovodem, tentokrát navýšený o bratrského duchovního *Pavla Vetterina*, který se ujal funkce průvodce. Ještě před příjezdem se na krátko zastavili v Prešově, kde Jan navštívil školu, která již používala Komenského výukové metody a učebnice. Zde se také setkal s vysoce postaveným člověkem na knížecím dvoře, správcem hospodářství Rákocziů a velmi vlivným diplomatem *Ondřejem Klobusickým*. Ten Komenskému vyjádřil obdiv a podporu. Patřil k největším propagátorům Komenia v Uhrách vůbec.

Pak spěchal rychle do Sárospataku, nebo také Blatného Potoku, kde byl přijat Janem Tolnainem, samotnou kněžnou Zuzanou Lórántffyovou, ale také jejím synem *Zikmundem Rákoczim* (1622 – 1652), který byl velmi vzdělaným mužem a šlechticem a ve kterém měl

---

⁹⁰ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 159.

KUMPERA Jan, *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 111 - 116. ISBN 80-85498-03-0.

Komenský velkého zastánce. U knížecího dvora se Komenskému dostalo přivítání, jak se patří tak věhlasné osobnosti, jako v té době Komenský byl téměř po celém světě.⁹¹

Ještě týž rok, během léta 1650 se Komenský vrací zpět do Lešna. Tato krátká návštěva měla jen jeden cíl, a to seznámit se se stavem potockého školství, které se ukázalo na dobré úrovni, a také k rozhovorům o podmínkách, potřebách a žádostech knížecího dvora. v Lešně Jan vyřídil nezbytné závazky a v říjnu se vrací zpět do Sárospataku. Návrat byl trochu komplikován pozváním rodiny de Geerů, zejména Vavřince, aby Komenský přijel do Amsterdamu. Vzhledem k jejich podporování Jana Amose celou dlouhou dobu, nebylo jednoduché se do Sedmihradska vrátit. Na cestu do Sárospataku, působení a spolupráci, si Komenský sebou vybral dva zkušené spolupracovníky, *Petra Figulu (1619 – 1670)* a *A. S. Hartmanna*. Společně měli zahájit sárospatackou školskou reformu.

Když Jan dorazil do Sárospataku, kněžna se synem Zikmundem již odjeli z potockého panství. Komenský se spolupracovníky se pustili hned do práce. Komenský ale musel čelit jedné věci. To byla ustanovena komise, která měla dohlížet na reformní kroky. Komise ovlivňovala celé potocké dílo. Jejím členem byl Jan Tolnai, který držel negativní postoje vůči myšlenkám Komenského na sjednocení církve, Ondřej Klobusický a potocký duchovní správce *František Verécsi*. Komenského reformní skupina dál pracovala. Připravil zřízení sedmileté akademie a vydává programový dokument *Škola vševědná (Schola pansophica)*. Přístup ke vzdělání v Sárospataku byl velmi blízký Komenskému. Kněžna nebránila vzdělávání jiného vyznání a podporovala vzdělávání nadaných dětí, byť jejich rodiče byli nemajetní.

V tomto přátelsky nakloněném prostředí a s podporou knížat, nic nebránilo v rozmachu všech Janových plánů a cílů. A také pod vlivem posílení protihabsburského odporu Komenský dělal, co mohl. Na knížecím dvoře se připravovala velkolepá, leč politicky dohodnutá svatba. Zikmund se měl oženit s princeznou Jindřiškou Marií Falckou, která měla české kořeny. Vzhledem k propojení s jinými královskými rody, šlo o prestižní záležitost, protože po tomto sňatku se stal kníže Zikmund ještě mocnější a ještě vlivnější. Komenský

---

⁹¹ KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 111-116. ISBN 80-85498-03-0.

NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 436 - 440.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 165 – 167.

tomuto svazku velice přál a také ho podporoval. Pravděpodobně přátelství s mladým knížetem způsobilo, že sám Jan je spolu oddal.⁹²

V roce 1652, když bylo Komenskému již šedesát roků a tvrdě pracoval na školní reformě pro sárospatacké knížectví a kde viděl naději u knížat jako osvoboditelů jeho vlasti a národa, přišla nemoc. Toho roku zemřeli oba mladí manželé a s tím i klesly naděje na úspěšný boj proti habsburskému útlaku. S tímto tragickým odchodem se oslabilo postavení Komenského, ačkoli jeho vliv a velikost osobnosti byl značný. Také zpráva o smrti jeho téměř celoživotního mecenáši nebyla pro Jana Amose příjemná. Jeho syn Vavřinec de Geer v dopise ubezpečil Komenského o jeho přízni a loajalitě. *Janu Tolnaiu (1600 – 1660)* ovšem nebránilo už nic v otevřené kritice Komenského myšlenek a názorů, zejména v oblasti sjednocování církví. Tolnai patřil k tzv. independistům, kteří podporovali štěpení církve, což bylo v rozporu s irénismem Komenského. Také se potýkal s nesouhlasnými postoji učitelského sboru, který kritizoval Komenského za zavádění Scholy ludus (školní divadelní hry), ale i další. Pod vlivem každodenní kritiky a obhajob vlastních kroků se Komenský rozhoduje k odjezdu z Uher. Přes všechny neshody a polemiky o Janových metodách se Komenskému odchází dobře a přátelsky se se všemi loučí. V červu 1654, po čtyřletém působení vrací se zpět, již potřetí, do Lešna.⁹³

---

⁹² KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 116-118. ISBN 80-85498-03-0.

NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975, str. 459.
KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 168 – 169.

⁹³ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 177 – 185.

KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, 73 - 75.

KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 116-118. ISBN 80-85498-03-0.

4.7 Lešno potřetí, dva roky mezi svými

Lešenská dvouletá Komenského epizoda byla naplněna prací na jeho vševědě. Se svými bratry vedly dlouhé debaty o rozdělení a dílčích závěrech, které se dostaly i na papír. Po návratu ze Sedmihradska neměl Komenský existenční problémy. Byl docela dobře zaopatřen finančně. Za to politická situace v Evropě se měnila. Komenský se angažoval politicky a situaci neustále sledoval. Naděje vkládal také do Anglie, která měla společně s Nizozemím a Švédskem osvobodit český národ. Proto se také velitel exulantské jednotky *Václav Sadovský ze Sloupna (1580 – 1640)*, který býval švédským plukovníkem, se zmiňuje ve své korespondenci anglickému předáku protestantů *Olivieru Cromwellovi (1599 – 1658)* o „přeslavném obránci veřejné svobody světa“ – Komenském. Nakonec vše vyvrcholilo konfliktem a švédské vojsko obsadilo Polsko. Lešenská vrchnost byla na straně Švédů a švédští vojáci jsou i ve městě. Pak ale nastala změna. Švédský král Karel Gustav pak soustředil značnou vojenskou pozornost Prusku, a tak se oslabila stabilita v Lešně. Toho využili polští rebelové (sedláci a chudina) a znovu útočí na město. Druhý útok dne 29. dubna roku 1656 byl pro Lešno zdrcující. Město bylo vyrabováno a vypáleno. Komenský si se svou rodinou zachránili holou kůži a jeho spisy a díla byly z větší části zničeny. Zachránil jen zbytky rukopisů. Po těchto útrapách se Komenský s rodinou zdržoval na různých místech. Nějaký čas strávil v německém Frankfurtu nad Odrou, kde dostal nabídku od zdejších profesorů věhlasné školy, aby zde zůstal natrvalo. Komenský ale obdržel nabídku od Vavřince de Geera, který zval Jana do Nizozemí a sliboval vydání jeho prací. Také finanční dar nebyl zanedbatelný. Někdy v polovině srpna 1656 Komenský se svou rodinou cestuje do Holandska.⁹⁴

---

⁹⁴ KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 116-118. ISBN 80-85498-03-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 225 – 227.

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, str. 186 – 196.

4.8 Amsterdam, poslední kontakty a přátelství

„ *Celý můj život byl putováním a neměl jsem vlasti. Ustavičně jsem měnil místo pobytu, nikdy a nikde jsem neměl stálého domova.....* “

(Komenský 1668)

Amsterdam v sobě skrýval několik determinantů, které predikovaly způsob života Jana Amose v Nizozemí. Pro Komenského bylo toto město a země ostrovem svobody, kde obdivoval demokratické klima a vzájemnou toleranci. Také se jednalo o prostředí plné přátel, které zde měl již z minulých návštěv. Komenský teď přijel do Amsterdamu na svoji poslední životní etapu, což si také uvědomoval. Tady s podporou svých přátel a mecenášů byl schopen vydávat své práce tak rychle, jak to jen šlo.

Tím prvním, který poskytl Komenskému důstojné bydlení i jeho pomocníkům *Pavlu Hartmannovi a Samuelu Juniovi*, byl jeho velký dobrodinec a mecenáš Vavřinec de Geer. Měl zájem na vydávání Komenského prací, také se hned po nich ptal. Komenský hned po příjezdu oslovil dopisy několik přátel, jako byl profesor *Magnus Hassenthaler*, nebo *Janu Rulitiovi*, který byl kazatelem u Vavřince de Geera po zemřelém Hottonovi. Jan měl před sebou posledních 14 let tvůrčího života a života vůbec. Jeho prvních asi šest nebo sedm let bylo velmi pracovních.⁹⁵

V říjnu toho roku k němu přicestovala manželka s dětmi. Konečně měl Komenský vše potřebné u sebe. Ačkoli vzhledem k jeho pracovnímu vytížení a nasazení mnoho času rodině nikdy nevěnoval. Později se k němu přidal i jeho adoptovaný syn a pomocník Petr Figula.

V Amsterdamu získal Komenský nové podporovatele a příznivce z řad správy města. Byl to radní *Cornelis Witsen* a jeden z předních mužů amsterodamského magistrátu *Cornelisem de Graeffem*. S takovou mocenskou podporou v bezprostřední blízkosti, s hmotným zabezpečením, které se mu dostávalo a mnoha dalšími příznivci a spolupracovníky, byl Komenský nucen vydávat maximálně děl a spisů.

Prostředí bylo tak přátelské, že po příjezdu místní vlivný teolog *Samuel Maresius* (1599 – 1673) uspořádal sbírku, která měla zajistit finanční pomoc pro Komenského práci. Bydlení,

---

⁹⁵ MOUTOVÁ Nicolette, POLIŠENSKÝ Josef. *Komenský v Amsterdamu*, 1. vyd. Praha: SPN, 1970, str. 90 – 91.

KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 133-136. ISBN 80-85498-03-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, str. 275.

kteří Komenský dostal k dispozici, bylo na velmi dobrém místě. Ve čtvrti, ve které bydlel i velmi slavný holandský malíř *Rembrandt Harmenszoon van Rijn* (1606 – 1669), se kterým byli také přátelé.

Pod vlivem prorocství vizionářů Kotttera, Poniatowské a Drabíka, Komenský vydal jejich vize v ucelené a písemné podobě jako *Světlo v temnotě* (1657). Později také vize lešenského proroka Štěpána Meliše. Komenský se také věnoval politickému vývoji v Evropě. Sedmihradský kníže, kde Komenský působil a byl nadějí na porážku Habsburků, sice obsadil část Polska, ale nakonec bylo jeho vojsko bez podpory Švédů a Turků skoro zničeno. Po této porážce utrpěla Komenského dynamická reformátorská tvorba pomyslný políček. Jana Amose postihla beznaděj, že by někdy jeho národ byl svobodný.⁹⁶

Komenského tvorba a snaha o vydávání spisů zaměstnávala mnoho tiskáren a vydavatelů v Amsterdamu a okolí. Ten nejužší a nepřátelštější vztah měl s vydavatelem *Petrem Montanem* (1631 – 1706), se kterým udržoval kontakt již dávno předtím. Také tiskaři *Jan Pacovský* a *Teofil Kopidlanský* patřili k ochotným spolupracovníkům při tisku Komenského děl a spisů.

Jan Amos byl v Amsterdamu již jako starý muž. Pomalu se loučil se svými přáteli, kteří opouštěli svět pozemský. V roce 1662, když bylo Komenskému již sedmdesát, umírá jeho dlouholetý přítel Samuel Hartlib. V roce 1666 ztrácí další dva významné příznivce, přátele a dobrodince Vavřince de Geera a jeho kazatele Rulitia. Tím přišel o dva velké spojence. Další potomci rodu de Geerů již nebyli tak přátelští.

Komenský na sklonku svého života také poněkud měnil postoj vůči katolicismu. Již nebyl tak odmítavý a sám opouštěl myšlenky dogmatické teologie. Přikláněl se ke směru novoreformátorskému, který byl postaven na myšlence přirozené zbožnosti a zároveň odmítal jen tupé dodržování světských, ale i církevních pravidel a podřizování institucím. Tak byl ovlivněn všemi těmi názory, diskusemi a polemikami, a také díly, které studoval. V 1668 roce je nucen Komenský čelit úporné kritice svého bývalého žáka Samuela Maresia. Ten silně zpochybňoval celé životní dílo, včetně jeho Obecné porady o nápravě světa. Kritika došla tak daleko, že Komenského označil jako ateistu. Komenský odpovídal na tyto

---

⁹⁶ MOUTOVÁ Nicolette, POLIŠENSKÝ Josef. *Komenský v Amsterdamu*, 1. vyd. Praha: SPN, 1970, str. 90 – 91.

KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 133-136. ISBN 80-85498-03-0.

spory několika traktáty. Také jeho bývalý žák *Mikuláš Arnold* byl jeho kritikem věci vydaného spisu o proroctvích.⁹⁷

O samotném a konkrétním žití a životě Jana v Amsterdamu toho literatura, ze které bylo čerpáno, moc neříká. Ale jeho pracovní život je popsán celkem podrobně. Komenský v Amsterdamu představil vrchol své práce na vševědě a ostatních jeho projektech. Vydal také mnoho menších spisů a také poslal mnoho korespondence. Na podzim roku 1669 se Komenskému pod tíhou pracovního nasazení a vysokého věku, zhoršuje zdravotní stav. Jeho srdce přestává sloužit svému pánu. Amsterodamský lékař *Mikuláš Tulp (1593 – 1674)*, který Jana vítal při příjezdu do města, byl v tu dobu u Jana Amose stále častěji. Počátkem roku 1670 se Komenskému zdraví poněkud vrátilo. Pokračoval v práci na všenápravném projektu a o všechny spory a kritiky se přestal zajímat. Velmi mu záleželo na dokončení. V srpnu ještě dokončil dílo, které věnoval amsterodamským radním a všem ostatním, kde chtěl vyjádřit návod ke správnému myšlení a chápání světa. V prvních dnech měsíce listopadu roku 1670 ještě napsal dopis svému celoživotnímu příteli Drabíkovi. To byl jeho poslední počín. V té době již byl částečně paralyzován po mozkové příhodě. Jeho srdce dotlouklo dne 15. listopadu 1670. Dožil se sedmdesáti osmi let.

V ten den skončil život jednoho neobyčejného člověka, který v sobě měl obrovskou sílu, která ho vedla jen k jediné věci. A tou byla náprava toho válkami a jinými konflikty protkaného světa a snaha o lepší životní podmínky pro všechny lid.

22. listopadu byl pohřben bez okázalostí a velkého rozloučení v kapli ve městečku *Naarden*. Proč nebyl Komenský pochován přímo v Amsterdamu, není známo. Na jeho hrob se zanedlouho pozapomnělo a došlo i k útlumu Komenského reformátorských myšlenek. To vše díky politické situaci, která dala zaniknout Jednotě bratrské a pro český národ byla naděje na svobodu pohřbena na 200 let.

---

⁹⁷ KUMPERA Jan. *J. A. Komenský. poutník na rozhraní věků*. 1992. vyd. Praha: Komenium, 1992, str. 148-152. ISBN 80-85498-03-0.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 TEORETICKO – HISTORICKÝ PŘEHLED

Teoreticko – historická metodologie praktické části této diplomové práce je zpracována do přehledových tabulek, ve kterých jsou chronologicky uvedeny osoby, se kterými se během svého, jistě zajímavého života Jan Amos Komenský potkal. Část je v zásadě rozdělena na dvě hlavní skupiny. V první skupině, v první části jsou uvedeni ti, kteří měli ke Komenskému nejbližší, především z pohledu sociální interakce. Ve druhé části jsou následně uvedené osobnosti, které byly pro Jana Amose neméně důležité, avšak jde především o osoby, kde jejich vliv na Komenského nebyl postaven na základu rodinného, či příbuzenského stavu. Uvedené osoby jsou výsledkem studia a komparace literatury, její analýzy a následné dedukce, která pro dané téma diplomové práce byla zpracována.

5.1 Rodina, přátelé, spolužáci

Osobnosti, které patří do skupin uvedených již v podnadpise kapitoly, byly pro Komenského determinující v několika oblastech utváření osobnosti Jana Amose.

Rodina

Rodina patří k základnímu primárnímu prvku socializace každého jedince. Má nejvýznamnější vliv v první etapě života člověka a v synergii s prostředím utváří prvotní vzorce chování a názorové spektra jedince. I Jan Amos Komenský přišel na tento svět jako Lockova „tabula rasa“ a v rodině získal prvotní informace o způsobu života a jeho morálních pravidlech. V bratrské rodině získal Jan velmi spořádané a morálně umírněné vychování, které se také vyznačovalo poslušností a pokorou. Také další funkce rodiny se zde promítly pozitivně. Ekonomické a sociální prostředí bylo velkou podporou při jeho výchově. Ačkoli Janovi rodiče umřeli v jeho raném věku, i následující náhradní péče byla obdobných kvalit.

Přátelé, spolužáci

Tyto dvě skupiny je možné zahrnout pod stejnou charakteristiku. Vrstevnické vztahy se také výrazným způsobem podílejí na formování osobnosti. Spolužáci, a to i v případě Jana Amose Komenského, byli charakterizováni stejným smýšlením, stejnými cíli ve vzdělání a v neposlední řadě si byli blízcí věkem. Je třeba vzít při hodnocení vlivu spolužáků v úvahu, že morální výchova a požadavky odpovídaly času a prostoru doby Jana Amose, což je rozdílné v komparaci se současností. U přátel je situace z pohledu významu poněkud jiná.

Jedná se především o to, že přátelé se prolínají celým životem Jana Amose Komenského, zatímco přímý vliv spolužáků a jejich význam je ohraničen časovým úsekem do doby ukončení studia. Výsledkem studia a analýzy literatury a textů bylo zjištěno vzájemné prolínání obou uvedených skupin osobností. Do této imaginárně spojené skupiny patří především Komenského spolužák a celoživotní přítel Mikuláš Drabík.

<i>Rodina</i>	<i>Přátelé</i>	<i>Spolužáci</i>	<i>Ostatní</i>
Martin Komenský (Segeš), otec	Herman Ravesberg, profesor teologie, Herbornu	Mikuláš Drabík, strážnická škola	Jan Skrbenský, majitel fulneckého panství
Anna Komenská – Chmelová, matka	Jan Jakub Herman, rektor v Herbornu	Daniel Thermen Žatecký, Herborn	Sebastian Franck, německý teozof
Kateřina Komenská, sestra	Jindřich Gutberleth, lékař a filosof, Herborn	Jan Solomon, Herborn	Valentin Weigel, německý teozof
Markéta Komenská, sestra	Matouš Tito Srážnický, na cestě do Nizozemí	Matouš Titus, Herborn	Jakub Böhm, myslitel samouk ze Žořelce
Ludmila Komenská, sestra	Jan Hevelius, astrolog v Heidelbergu	Jan Litomil, Herborn	Eliáš Bodin, německý pedagog
Zuzana Komenská, sestra	Johan Valentin Andreae, německý myslitel	Jan Stadius, Herbornu	Jan Rybinski, rektor lešenského gymnázia
Zuzana Nohálová, teta, Strážnici	Jan Jonston, skotský lékař, Lešno	hrabě Vladislav z Ostroroga (Polsko), Herborn	Erasmus Roterdamský, jeho dílo
Magdalena Vizovská, první manželka	Ondřej Wegierski, historik, Lešno	baron Erasmus ze Starhemberka (Rakousko), Herborn	Thomas More, jeho dílo
Dva synové, jejichž jména nejsou známa	Jiří Vechner, kazatel, spolupráce na díle Brána jazyků	Pavel Fabricius, Herborn	Thommaso Campanella, jeho dílo
Marie Dorota Cyrilová, druhá manželka	Samuel Hartlib, kazatel v Anglii	Eliáš Crispus, Herborn	Ladislav Velen ze Žerotína, šlechtic

<i>Rodina</i>	<i>Přátelé</i>	<i>Spolužáci</i>	<i>Ostatní</i>
Dorota Kristina Komenská, dcera	John Dury, skotský kazatel v Anglii	Daniel Vetter – Strejc, Herborn	Francis Bacon, jeho dílo
Alžběta Komenská, dcera	Martin Opitz, německý básník, Polsko	Adam Hartman, Herborn	Mikuláš Kusánský, jeho dílo
Zuzana Komenská, dcera	Jáchym Hübner, arcibiskup v Anglii	Jan Gajus, Herborn	David Ursin, učitel lešenského gymnázia
Daniel Komenský, syn	Teodor Haak, německý emigrant v Anglii	Abraham Menzel, Hebron	Jan Děkan, učitel lešenského gymnázia
Jiří Laurin, švagr	John Pell, anglický matematik, Anglie	Otto Zaunschliffer, Heidelberg	Rafael Leszczynski, rektor lešenského gymnázia
Petr Figula, adoptivní syn a manžel dcery Alžběty	Václav Lochnar, koncesior, Lešno	Daniel Vetter – Strejc, manžel Kristiny Poniatowské, Herborn	Adriaan Heerebord, profesor filozofie, Leiden
Jana Gajusová, třetí a poslední manželka	Jan Chodnicia, biskup Jednoty bratrské, Skalica		Jakub Golius, přívrženec Komenského
Jan Efron, švagr	Pavel Hartmann, přítel, spolupracovník v Amsterdamu		René Descart, nizozemský filosof, Leiden
Jan Molitora, manžel dcery Dorotky Kristiny	Samuel Junia, přítel a spolupracovník v Amsterdamu		Axele Oxenstierna, švédský kancléř
	Rembrandt Harmenszoon van Rijn, nizozemský malíř		Johan Koy, radní, Elblag
	Petr Monatan, amsterodamský vydavatel		Kryštof Opalinski, katolický obdivovatel Komenia, Polsko
	Magnus Hassentaler, profesor na škole v Tubinkách		Colboviem Gadebusche, německý pedagogický reformátor

<i>Rodina</i>	<i>Přátelé</i>	<i>Spolužáci</i>	<i>Ostatní</i>
	Mikuláš Tulp, amsterodamský lékař		Pavel Vetterin, bratrský duchovní v Püchově
			Adam Samuel Hartmann, spolupracovník v Sárospataku
			Jan Tolnai, rektor potocké školy
			Jiří Renius, lešenský tiskař v Sárospataku
			Ondřej Klobusický, hospodářský potocký správce
			František Veréczi, potocký duchovní správce
			Václav Sadovský, velitel české exulantské jednotky
			Olivier Cromwell, anglický předák protestantů
			Samuel Maresius, kritik Komenského v Holandsku
			Mikuláš Arnold, bývalý žák Komenského a jeho kritik v Holandsku

5.2 Vzdělavatelé, mecenáši, vizionáři

Vzdělavatelé

Jan Amos byl výjimečná lidská bytost. Ve své době byla jeho velikost ve vzdělání a vědění vůbec. V podmínkách, kterých se mu dostávalo, v dobrých ekonomických poměrech v rodině, a jeho touze po znalostech již raném věku, se k jeho formování přidali učitelé, kteří působili na těch nejlepších školách. Byla to právě jejich kvalita, která dala Janovi základy pro jeho názorové postoje a nazírací formy pro svět jeho doby. Nejvýznamnější pedagogové, v kontextu utváření Komenského osobnosti do dospělosti, byli Tomáš Dubina a Jan Lánecký (Lanecius) v Přerově a na univerzitě pak Jan Jindřich Alsted a Jan Fischer – Piscator.

Mecenáši

Nezastupitelné místo v životě Komenského zajímali také jeho mecenáši a podporovatelé. Bez nich by nebylo umožněno Janu Amosovi mnoho jeho počinů. Jak možnosti studia, tak v dospělosti mnohá tvorba a její vydání. Komenskému také poskytovali tak potřebný azyl. Komenského mecenáši patřili k významným osobnostem té doby z řad šlechticů a představených školských institucí. Zde je nutné bezesporu uvést Karla staršího ze Žerotína, Ludvíka de Geera, jeho syna Vavřince a knížete Zikmunda Rákocziho.

Vizionáři

Vizionáři by pak mohli být samostatnou skupinou, která byla významná pro Komenského. Ale v případě Jana Amose Komenského se prolínali také do skupin přátel. Komenský byl vychován k náboženské víře. Vize, které tito proroci Komenskému sdělovali, byly velmi reálné a Komenský pod vlivem vlastenectví, ke kterému byl vychován a které tak silně cítil, jim věřil. Mikuláš Drabík, Kristina Poniatovská a Kryštof Kotter byli pro Jana Amose velkou inspirací.

<i>Vzdělavatelé</i>	<i>Mecenáši</i>	<i>Vizionáři</i>
Tomáš Dubina, učitel Přerovské školy	Karel starší ze Žerotína, šlechtic	Mikuláš Drabík, vizionář
Jan Lanecius, hlava přerovské školy, později přítel	Jiří Sádovský, majitel panství	Kryštof Kotter, lidový prorok
Jan Jindřich Alsted, profesor teologie, Herbornu	Jiří Schlichting, baron, Lešno	Kristina Poniatovská, vizionářka a žena v péči Komenských
Jan Fischer – Piscator, profesor filosofie, Herborn	arcibiskup Wiliams, Anglie	Štěpán Meliš, lešenský krejčí a prorok
Kort Bergensis, norský filosof	Ludvík de Geer, švédský baron a podnikatel	
Althusius, profesor v Herbornu	Vavřinec de Geer, syn barona L. de Geera	
David Pareus, profesor, Heidelberg	Zuzana Lórántffyová, sedmihradská kněžna	
Jan Jindřich Alting, teolog, Heidelberg	Zikmund Rákoczi, sedmihradský kníže	
Bartoloměj Copenius, děkan, Heidelberg	Cornelis Witsen, radní v Amsterdamu	
Abraham Scultetus, teolog, Heidelberg	Cornelis de Greaff, přední představitel amsterodamského magistrátu	
Jan Cyril, rektor pražské univerzity		
David Pareus, profesor, Heidelberg		

Podíl a sílu významu jednotlivých osobností, které ve svém životě potkal Jan Amos, lze hodnotit jen subjektivně, na základě analýzy textů a literatury. Řazení do dvou takto zvolených skupin naráží na úskalí v případě osob, které se svým významem pro Jana Amose řadí do další významové skupiny. Další podstatnou proměnou z hlediska sociální pedagogiky a sociální psychologie a v kontextu dnešních poznatků obou vědních oborů, že jakákoliv vzájemná sociální interakce mezi Janem Amosem a všemi, se kterými se setkal, byla pro něj významná a determinující. Každý z těchto kontaktů ovlivnil jeho myšlení, postoje, nebo reakce, což také je v současných moderních vědách nejen popsáno, ale také vědecky ověřeno. To je paradigma, která je třeba brát v úvahu vždy. Zvláště u Jana Amose Komenského, který byl velmi vnímavý a inteligentní, s výrazným zájmem o vše.

ZÁVĚR

Konkluze této diplomové práce zahrnuje celkový pohled na životní dráhu Jana Amose Komenského. V obecné rovině jde o to, že je-li objektem popisu, nebo analýzy života člověk, je třeba brát v úvahu další důležité a související determinační faktory. Z vědního oboru psychologie víme, že jedinec je utvářen svými genetickými předpoklady, které mu byly předány a dále pak svými vlastními osobnostními rysy a charaktery. V oboru sociální pedagogiky pak hovoříme o dispozicích jedince a jeho vzájemného působení s prostředím, ve kterém se pohybuje. Prostředí má pak několik velikostí (mikro, mezo, makro), které jsou ovlivňující ve svých velikostech poněkud jinak. O vlivu prostředí není možné diskutovat. Neustálé působení v každém okamžiku na člověka ovlivňuje jeho názory postoje a reakce a také i prostředí doznává změn při interakci s člověkem.

Bezpochyby i Jan Amos Komenský zapadá do těchto vzorců vzájemných působení. V první řadě se setkal s mikroprostředím, které bylo prezentováno nejbližšími lidmi. Rodiče jsou prvními, kteří určili jeho pohled na okolní fungování světa, se svými výchovnými postupy a cíli. Rodiče položili základ emoční a sociální inteligenci, která se posléze projevovala u Jana Amose. Také sourozenecké vztahy jsou spoluutvářející a důležité v prvních letech života nejen Komenského. Působení Janových rodičů nebylo však příliš dlouhé. Nicméně v době úmrtí svých rodičů měl již dostatečně naučené vzorce chování, v souladu s požadavky na výchovu v té době. O významnosti rodiny, vzhledem k dnešním moderním poznatkům, nelze pochybovat.

Také o vzájemném působení v prostředí, kde byl Jan na studiích a kde se setkal se svými spolužáky, bylo významné. Zde se setkal s úplně jinými názory na svět a okolí. Tohle působení bylo ale významné jedním důležitým faktorem. Komenský se do jistě míry konfrontuje se spolužáky, kteří patří do stejné věkové skupiny. Je to působení bez autority rodičovské, tedy dospělých, a které je tím odlišné. Zde je větší důraz kladen na seberealizaci a sebeprosazení. S tím kvalitou osobnosti, kterou Komenský disponoval, neměla problém.

V dospělosti je proces utváření takřka ukončen. V dospělém věku byl Komenský pevný ve svých názorech a postojích. Ovšem i během celé této životní části byl vystavován vlivům jiných osob. V dnešní vědě nalezneme dostatek důkazů o změnách postojů a názorů, pokud je člověk vystaven neustálému působení prostředí sociální interakci. U Jana Amose Komenského je obtížné posuzovat míru působení, a tím i významnosti osob v jeho životě.

Komenský se po celou dobu svého tvůrčího života setkával jen s lidmi, kteří byli pro něj významní. Se všemi vedl rozhovory, disputace a polemiky a také mnohá psaná korespondence, která byla v některých případech to jediné, co ovlivňovalo pisatele. V diplomové práci jsou uvedeny všechny osoby, které byly ve zpracovávané literatuře objeveny a o kterých se dříve jen zmínilo. Nelze jednoznačně také tvrdit, která z těchto skupin uvedených v praktické části byla stěžejní. Už jen samotný fakt, že mnohá uvedená jména se navzájem prolínají dalšími skupinami, vylučuje případné tvrzení o stanovení pořadí významnosti pro Jana Amose Komenského. Jistě lze tvrdit jen to, že celé jeho životní počínání, tvorba a chování, bylo posazeno mezi tři základní pilíře vzájemnosti. Byl samotný Jan Amos Komenský, respektive jeho osobnost, dále pak Jednota bratrská a třetím pilířem je doba, ve které Komenský žil. To jsou tři hlavní determinanty, které vyplývají z prostudované literatury.

Na základě dnešních poznatků sociálních věd, bylo každé setkání a každý vzájemný kontakt, ať už přímý, či nepřímý, pro Jana Amose významný.

Jan Amos Komenský toho vykonal mnoho pro svůj národ a také pro nás, současníky. Český a moravský národ by neměl zapomenout na jeho konání a neustále si připomínat jeho vlastenectví. Z jeho nejen pracovního veškrvenstva nebylo dosud zcela jistě vše odhaleno.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAUER, Jan. *Podivné konce v českých dějinách*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 2008, 173 s. ISBN 978-80-7268-557-8.
- [2] BEČKOVÁ-RINGESOVÁ, Marta. *Česká a slovenská komeniana 1945-1946: spisy Komenského*. Praha: Státní pedagogická knihovna Komenského, 1964, 16 s.
- [3] BÉDARD, Jean. *Komenský: labyrint srdce a peklo světa*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2005, 297 s. ISBN 80-7217-372-3.
- [4] ČAPEK, Emanuel. *Komenský vychovatel: dvě studie*. V Praze: Dědictví Komenského, 1948, 85 s.
- [5] ČAPKOVÁ, Dagmar. *Komenského Obecná porada a její význam*. In *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, s. 15.
- [6] FUČÍKOVÁ, Renáta. *Jan Amos Komenský - Comenius: his life in pictures = Leben in Bildern*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2008, 48 s. ISBN 978-80-7252-219-4.
- [7] FLOSS, Pavel. *Comenius and Copernicus*. In: *Memoirs and Observations of the Czechoslovak Astronomical Society of the Czechoslovak Academy of Sciences*, 15, 1975, s. 86 – 165.
- [8] FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věcí k dramatu člověka*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1970, 168 s., il. příl.
- [9] FUKALA, Radek, *The Political Programme of Karel the Elder of Žerotín / Radek Fukala*. -- *Rubrika: Studien In: Acta Comeniana*. 14. -- Praha: Filosofia, 2000. ISSN 0231-5955. ISBN 80-7007-152-4. Roč. 38, č. 14 (2000), s. 33-51.
- [10] Hartlib und Comenius. *A selection of documents from the papers of Samuel Hartlib with a brief introduction by W. J. Hutchens, MA*. Cantab. Deputy Librarianm The University od Sheffield. Sheffield University Library 1988. 89 s.
- [11] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.
- [12] KALIVODA, Robert a Jan Amos KOMENSKÝ. *Husitská epocha a J. A. Komenský*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, 312 s. ISBN 80-207-0341-1.
- [13] KALISTA, Zdeněk. *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*. 2. přehl. vyd., v Garamondu 1. Praha: Garamond, 1999, 194 s. ISBN 80-901760-4-6.
- [14] KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína: don Quijote v labyrintu světa*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, 365 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7021-956-0.

- [15] KNOZ, Tomáš. *Moravská emigrace po roce 1620 / Tomáš Knoz*. -- Rubrika : Rozpravy. In: *Časopis Matice moravské*. -- ISSN 0323-052X. -- Roč. 127, č. 2 (2008), s. 397-424.
- [16] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich, 1992, 140 s. ISBN 80-7017-492-7.
- [17] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. Brno: Českobratrské knihkupectví, 1945, 30, 2 s.
- [18] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 3 sv. ISBN 80-205-0226-2.
- [19] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis sensualium pictus*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1991, 155 s. ISBN 80-900953-0-5.
- [20] KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sobě*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987, 379 s.
- [21] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všenařprava: všeobecné porady o nápravě věcí lidských*. Praha: Orbis, 1950, 384, (4) s.
- [22] KOMENSKÝ, Jan Amos a Josef BRAMBORA. *Vybrané spisy J. A. Komenského*. 1. vyd. Praha: SPN, 1975, 423 s., il. příl.
- [23] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy J. A. Komenského*. 2. vyd. V Praze: Dědictví Komenského, 1930.
- [24] KOPECKÝ, Jaromír, Jiří KYRÁŠEK a Jan PATOČKA. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1957, 272 s., 24 l. obr. příl.
- [25] KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Život Jana Amose: román*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1975, 255 s., obr. příl.
- [26] KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. 1. vyd. Ostrava: Amosium Servis, 1992, 372 s., barev. il. příl. ISBN 80-85498-03-0.
- [27] KUMPERA Jan. *Jan Amos Komenský: malý profil velké osobnosti*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 1988, 59 s.
- [28] KURAS, Benjamin. *Slepování střepů: Komenského návrat*. Vyd. 1. Praha: Wald Press, 2007, 129 s. ISBN 978-80-903232-8-5.
- [29] KURDYBACHA, Łukasz a Jan Amos KOMENSKÝ. *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1960, 279 s.
- [30] MOLNÁR, Amadeus.: *Na rozhraní věků*, Praha: Kalich, 2007. 416 s. ISBN 978-80-7017-076-2.
- [31] MOUTOVÁ Nicolette, POLIŠENSKÝ Josef. *Komenský v Amsterdamu*, 1. vyd. Praha: SPN, 1970, 150 s.

- [32] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- [33] NOVÁK, Jan Václav a Josef HENDRICH. *Jan Amos Komenský: jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského, 1932, 8 + 722 s.
- [34] NOVÁK, Jan Václav. *Vybrané spisy J. A. Komenského – svazek VIII*, Praha: vyd. SPN 1975.
- [35] PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, 426 s. ISBN 80-86005-52-6.
- [36] PATOČKOVÁ, Iveta. *Láska a harmonie v Komenského Obecné poradě i nápravě věcí lidských*. Pardubice: 2010, 43 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filosofická, Katedra filosofie. Dostupné na <http://dspace.upce.cz/handle/10195/38359?mode=full>
- [37] POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 218 s. ISBN 80-200-0580-3.
- [38] PRAŽÁK, František. *Komenský: osobnost a dílo*. Brno: Ústř. spolek učitelský na Moravě a ve Slezsku, 1920, 62 s.
- [39] PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.
- [40] ŘÍČAN, Robert: *Muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. 147 s.
- [41] ŘÍČAN Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957, 518 s.
- [42] Říčan, Rudolf, *Jednota bratrská 1457 – 1957: Sborník k pětistému založení výročí založení*, Praha: Kalich 1956.
- [43] ŠKARKA Antonín, *Nový komeniologický nález, Věstník Královské české společnosti nauk č. 4*. vyd. Královská česká společnost nauk 1939, 41 s.
- [44] ŠTVERÁK, Vladimír a Zdeněk KUČERA. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 1999, 491 s. ISBN 80-7184-626-0.
- [45] ZAHRADNÍK, Vladimír a Josef OBORNÝ. *Životopis Jana Amose Komenského*. 1.vyd. Bratislava: Vysoká vojenská pedagogická škola, 1991, 46 s.
- [46] ZÍBRT, Čeněk. *Bibliografie české historie*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912, 960 s.
- [47] VYSKOČIL, František. *Jan Amos Komenský: kapitoly o jeho předcích, rodičích, příbuzných a místě narození*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, 152 s.

[48] VOSTŘEL, Zdeněk. *Vlastenečtí pedagogové a jejich vliv na socializaci národa*: Brno, 2012. Bakalářská práce. 52 s. IMS Brno, Fakulta humanitních studií.

INTERNETOVÉ ODKAZY

- [1G:\1] http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Jonston
- [2G:\1] http://cs.wikipedia.org/wiki/Jakob_B%C3%B6hme
- [3G:\1] http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Alsted
- [4G:\1] http://cs.wikipedia.org/wiki/Johannes_Hévelius
- [5G:\1] http://cs.wikipedia.org/wiki/Mikul%C3%A1%C5%A1_Drab%C3%ADk
- [6G:\1] G:\1G:\1http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_starší_ze_Žerotína
- [7G:\1] http://cs.wikipedia.org/wiki/Kristina_Poniatowsk%C3%A1
- [8G:\1] [http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_De_Geer_\(1587%E2%80%931652\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_De_Geer_(1587%E2%80%931652))
- [9G:\1] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rembrandt>
- [10] http://cs.wikipedia.org/wiki/Vestfálský_mír
- [11] <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/list.php?od=d&start=21&count=20>
- [12G:\1] <http://www.mjakub.cz/?idm=37>
- [13G:\1] <http://www.uniba.sk/index.php?id=3393>

ELEKTRONICKÁ MEDIA

[1] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Život, dílo, odkaz* [CD ROM]. Vyd. Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě, 2005.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1 – Jan Amos Komenský

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Záznam o zápisu Jana Amose Komenského na univerzitu v Herbornu

Příloha P II: Johan Heinrich Alsted

Příloha P III: Mikuláš Drabík

Příloha P IV: Karel starší ze Žerotína

Příloha P V: Kristina Poniatowská

Příloha P VI: Ludvík de Geer

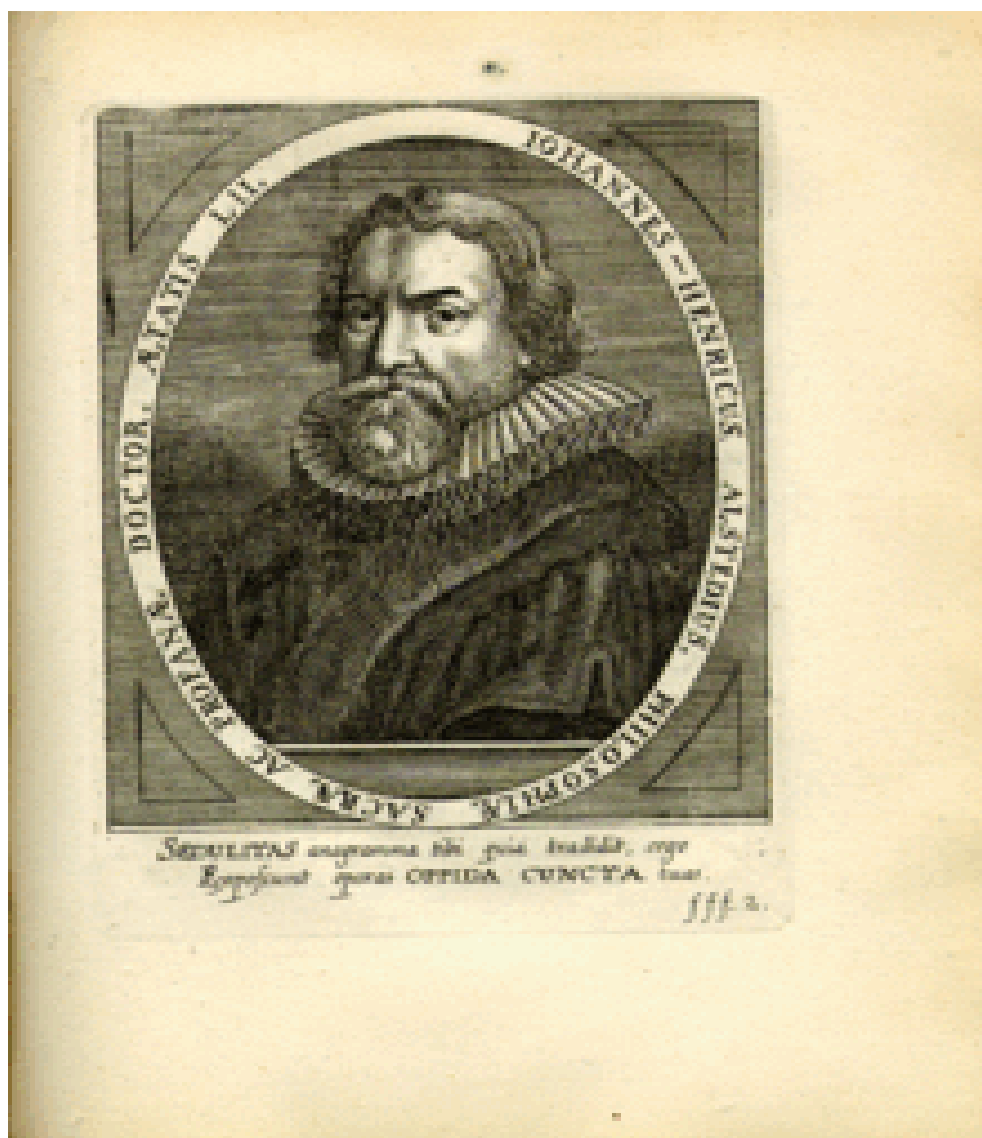
Příloha P VII: Rembrandt Harmensz van Rijn

**PŘÍLOHA P I: ZÁZNAM O ZÁPISU J. A. KOMENSKÉHO
V HERBORNU**

1611
25. Slavoj, Vladislav Comar ab Oshorog jalong
30. Abraham Wisotzki Comaris bapdtev. 30
31. Ioan Hrabus }
32. Stephan Wisotzki } Famili.
26. lechaj Urbani de Priz.
30. Martij 24. Daniel Therneng i Thozze Sakeng
35. Ioan Salomon
36. Mathias Titus Stradivorsis
37. Ioan Liovil Liovileng
38. Ioan Amor Nivmizansis

Dostupné na <http://www.uniba.sk/index.php?id=3393>

PŘÍLOHA P II: JOHANN HEINRICH ALSTED

Dostupné na http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Alsted

PŘÍLOHA P IV: KAREL STARŠÍ ZE ŽEROTÍNA

Dostupné na http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_starší_ze_Žerotína

PŘÍLOHA P V: KRISTINA PONIATOWSKÁ

Dostupné na http://cs.wikipedia.org/wiki/Kristina_Poniatowsk%C3%A1

PŘÍLOHA P VI: LUDVÍK DE GEER

Dostupné na [http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_De_Geer_\(1587%E2%80%931652\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_De_Geer_(1587%E2%80%931652))

PŘÍLOHA P VII: REMBRANDT HARMENSZ VAN RIJN

Dostupné na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rembrandt>